

KS. IRENEUSZ SKUBIŚ

SKUTKI PRZYNALEŻNOŚCI DO OBRZĄDKU

Zarówno przynależność do określonego obrządku, jak i jego zmiana niosą ze sobą określone skutki prawne. Przy zmianie obrządku skutki te rodzą się tylko wtedy, gdy ktoś na stałe zmienia swój dotychczasowy obrządek, a nie czasowo czy z konieczności dostosuje się tylko do obcego obrządku¹. Skutki związane z tak pojętą zmianą obrządku dadzą się sprowadzić do następujących: 1) nabycie nowej wspólnoty obrządkowej, 2) przejście pod jurysdykcję innej hierachii oraz 3) obowiązek przestrzegania prawa partykularnego nowej wspólnoty zarówno w dziedzinie dyscyplinarnej, jak i liturgicznej. O każdym z tych skutków chcemy powiedzieć poniżej.

1. NABYCIE NOWEJ WSPÓLNOTY OBRZĄDKOWEJ

Jednym z zasadniczych skutków zmiany obrządku jest nabycie nowej wspólnoty. Ta nowa wspólnota obrządkowa jest nazywana przez dekret *Ecclesiarum Orientalium* Kościołem partykularnym czyli obrząd-

¹ Mudryj powołując się na *Tabularium Kongregacji Kościoła Wschodniego* tak pisze: *Hic autem intelligitur transitus totalis, ut describitur documentis tabularii S. Congregationis pro Ecclesia Orientali, scilicet: Transitus ab uno ordine iuridico ad alium ordinem iuridicum, atque hac ratione ut transiens cesset subiectus esse legibus pristini ritus. Ne quis dicat idem obtinere in transitu ab una dioecesi ad aliam dioecesim. Nam haec mutatio subiectionis non immediate efficitur voluntate, sed lege quae statuit, subiectum esse eius legibus. In transitu ad alium ritum vero ipse transiens sua voluntate se subiecit novo ordini iuridico.* S. Mudryj. *De transitu ad alium ritum.* Romae 1973 s. 122.

kiem². Treść i określenie wspólnoty obrządkowej w tym względzie ma znaczenie szersze niż tylko liturgiczne. Gdy prawodawca w kan. 98 Kodeksu Prawa Kanonicznego mówi o przynależności obrządkowej, ma na myśli nie tylko wspólnotę używającą tej samej liturgii, ale również wspólnotę kierującą się tymi samymi zasadami i dyscypliną³.

Zakaz samowolnej zmiany obrządku, o której mówimy w niniejszym artykule nie wypływa tylko z troski Kościoła o zachowanie liturgii, ale czegoś więcej. Mianowicie chodzi także o całą spuściznę prawno-kanoniczną, historię, kulturę, zwyczaje, które dana wspólnota obrządkowa wytworzyła poprzez wieki. Formalnie zaś kryterium obrządkowego określenia w prawie kanonicznym służy przede wszystkim do zidentyfikowania ochrzczonych jako członków określonego Kościoła partykularnego, czyli wspólnoty obrządkowej⁴. Problem przynależności do wspólnoty obrządkowej ma swoje podłoże historyczne⁵. Wiąże się także z koncepcją podziału Kościoła według kryterium terytorialności. Papież Innocenty III na Soborze Laterańskim IV uznawał przywiązanie Greków do ich własnych zwyczajów i obrządków właściwych Kościołom wschodnim. W tym sensie pouczał, by trzymali się oni swoich własnych rytów, a gdy to nie będzie możliwe, winna decyzję w tej kwestii wydać Stolica Apostolska⁶. Dla Kościoła łacińskiego łatwiejszą w praktyce była wspomniana zasada terytorialności, która zresztą przetrwała do dzisiejszych czasów.

Dla Kościołów wschodnich duże znaczenie miała wspólnota, która trzymała się swojej odrębności obrządkowej. Dla nich to przywiązanie do obrządku własnego oznaczało przede wszystkim troskę o utrzymanie

² *Sancta et catholica Ecclesia, quae est corpus Christi Mysticum, constat ex fidelibus, qui eadem fide, iisdem sacramentis et eodem regimine in Spiritu Sancto organice uniuntur, quique in varios coetus hierarchia iunctos coalescentes, particulares Ecclesias seu ritus constituunt.* Sobór Watykański II. Dekret *Orientalium Ecclesiarum* n. 2.

³ Ae. Herman. *De Ritu in Iure Canonico*, w: *Orientalia Christiana Periodica* 32: 1933 s. 103—105; Por. także tegoż Autora. *De conceptu Ritus*, w: *The Jurist* 2: 1942 s. 338—339.

⁴ G.W. Basset. *The determination of Rite*. Roma 1967 s. 80. Por. także A. Joubeir. *La notion canonique de rite*. Romae 1961 s. 83—100.

⁵ Por. m.in.: E. Przekop. *Rzym a katolickie patriarchaty Wschodu w pierwszym tysiącleciu Kościoła*. Skrypt dla studentów KUL. Lublin 1973 s. 90; I. Żużek i inni. *I patriarchati orientali nel primo millennio*. Roma 1968; R. Janin. *Les Eglises orientales et les Rites orientaux*. Paris 1955 s. 548; Sacra Congregazione per le Chiese Orientali. *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche*. Città del Vaticano 1974 s. XXI+857; S. Mudryj. *De transitu ad alium ritum (A byzantino — ucraino ad latinum)*. Romae 1973 s. 25—182; A. Petrani. *De relatione iuridica inter diversos ritus in Ecclesia Catholica*. Taurini — Romae 1930 s. X+107.

⁶ *Licet Graecos, in diebus nostris ad obedientiam Sedis Apostolicae revertentes, fovere ac honorare velimus, mores ac ritus, eorum in quantum cum Domino possumus sustinendo in his tamen illis deferre nec volumus nec debemus, quae periculum gerant animarum et ecclesiasticae derogant honestati.* Mansi 22, 990, s. IV.

ich własnej wspólnoty. Chrześcijanom wschodnim zależało przede wszystkim na tym, by nie naruszać barier, które broniły ich własnej narodowości, a także Kościoła partykularnego, do którego należeli⁷.

Pojęcia obrządku i wspólnoty w ciągu historii zrosły się do tego stopnia, że do końca XIX wieku nie było faktycznie rozróżnienia między nimi. Wiązało się to także z pojęciem narodowości. Bardzo często pojęcia narodu i obrządku stawały się niemal identyczne⁸. Benedykt IV będzie mówił w tym znaczeniu: *animae eiusdem ritus*⁹, *fides eiusdem nationis*¹⁰. Wspólnota miała to do siebie, że jako Kościół partykularny tworzyła własną historię, że była zdolna sama przez się wytwarzać także zwyczaj. Przez to jest podobna do narodu, który jest także specyficzną wspólnotą i także posiada swoją historię i swój zwyczaj¹¹. W ten sposób pojęcia wspólnoty, narodu, obrządku jako Kościoła partykularnego, mają za sobą liczne podobieństwa i analogie.

W świetle ostatnich dokumentów Soboru Watykańskiego II, wydaje się, że istnieje związek bezpośredni między wspólnotą a obrządkiem czy narodem. Można powiedzieć, że każdy wierny jest przede wszystkim związany wprost ze swoim obrządkiem i ma ścisły obowiązek przynależenia do niego. Nawet wtedy, gdy przechodzi z prawosławia na katolicyzm zatrzymuje swój rodzimy obrządek, zmieniając jedynie wspólnotę z prawosławnej na katolicką¹².

Wspólnota może mieć charakter wspólnoty historycznej i wspólnoty aktualnej. Wspólnota w znaczeniu historycznym oznaczałaby obrządek, który obejmuje wspólnotę zarówno katolicką, jak i wspólnotę niekatolicką. Ma ona na uwadze wspólne pochodzenie, wspólną hierarchię¹³. Wspólnota aktualna to ta, którą uznaje Kościół jako odrębny obrządek kano-

⁷ *Pour les Orientaux, l'attachement au rite signifiait tout d'abord le souci de maintenir distincte leur propre communauté; les chrétiens d'Orient tenaient avant tout à ne pas voir renversées les barrières qui défendaient leur propre nationalité au l'Eglise particulière à laquelle ils appartenaient. A. Joubert. La notion canonique de rite. Romae 1961 s. 86.*

⁸ W dokumentach Stolicy Apostolskiej bardzo często pojęcie obrządku i narodowości traktowane jest zamiennie. Np. por. Benedykt XIV. Enc. *Demandatam*: Enc. *Allatae sunt*; List Ap. *Nuper ad Nos* z 16 III 1743.

⁹ Benedykt XIV. Enc. *Demandatam* §§ 19, 22, 26; *Fontes*. Vol. I s. 801—802.

¹⁰ Benedykt XIV. Enc. *Allatae sunt* § 48. *Fontes*. Vol. II s. 474.

¹¹ Por. Joubert. jw. s. 87—93.

¹² Pujol. jw. s. 53: *Alterum quod ab omnibus admitti debet: huiusmodi obligatio omnibus et singulis acatholicis imponitur, seu aliis verbis, omnes et singuli baptizati, ad aliquam Ecclesiam aut ad communitatem ab Ecclesia catholica seiunctam pertinentes, si singulariter aut communiter in integram communionem catholicam ingredi volunt, huic conciliari praescriptioni obtemperare debent, ita ut omnes ad Ecclesiam catholicam transire debeant suum ritum proprium, quem antequam catholici fierent possidebant, retinendo et observando*".

¹³ *Ainsi, des éléments d'histoire interviennent dans la délimitation d'une communauté et par conséquent dans la distinction d'un rite canonique. Joubert. jw. s. 87.*

niczny. To uznanie może być formalne i wyraźne lub milczące¹⁴. Mówimy wtedy o obrządku autonomicznym. Jest to często uznanie ewolucji historycznej danej wspólnoty, jej wewnętrznej struktury prawnej, hierarchicznej. Taką wspólnotę oznacza prawo kościelne jako obrządek w sensie kanonicznym. Świadome przeżywanie przynależności do wspólnoty jest bardzo ważnym elementem życia współczesnego Kościoła. Jest to może ważniejsze niż samo mówienie o obrządku. Pojęcie obrządku dla wielu ludzi jest pojęciem mało czytelnym. Stąd problem przynależności do obrządku trzeba ukazywać wiernym raczej jako problem przynależności do wspólnoty¹⁵. Zmiana obrządku niesie ze sobą nabycie takiej właśnie wspólnoty przez zmieniającego obrządek.

Dekret Soboru Watykańskiego II *De Ecclesiis Orientalibus Catholicis* jest w zasadzie zgodny z kodyfikacją Piusa XII, która stanowiła dyspozycje Kościoła odnośnie do Kościołów wschodnich. Na prośbę wielu biskupów Sobór określił, że obrządek jest specyficznym Kościołem — *particulares ecclesias seu ritus*. To kanoniczne pojęcie obrządku jest teraz bez żadnej wątpliwości właściwe. Tam zaś, gdzie obrządek oznacza zwykły zestaw praw liturgicznych, jest użyty jako *ritus liturgicus*. Dekret Soboru dodaje nowe słowo do kanonicznej terminologii w tym względzie, mianowicie wyrażenie *interritualis* zastępuje nowym wyrażeniem — *interecclesialis*.

Obrządek czyli Kościół partykularny jako specyficzna wspólnota obrządkowa cieszy się pewnymi cechami, które posiadają niemałe znaczenie zwłaszcza po deklaracjach Soboru Watykańskiego II. Cechy te są następujące:

A. Równość obrządkowa. Do czasu wydania przez Leona XIII encykliki *Orientalium dignitas* Kościół kierował się zasadą prestantcji obrządku łacińskiego. Zasada równości jest owocem długotrwałej ewolucji historycznej. Ostatnim dokumentem, w którym oficjalnie została wyrażona supremacja obrządku łacińskiego nad innymi było wspomniane pismo Piusa IX do arcybiskupa Palermo w 1847 roku, kiedy katolicy na Sycylii złożyli prośbę do Papieża w sprawie przynajmniej im równości przy przechodzeniu na obrządek męża przez żony obrządku łacińskiego.

Bezwarunkowa równość wszystkich obrządków w Kościele została także podniesiona przez Benedykta XV w motu proprio *Dei providentis* z okazji ustanowienia Kongregacji dla Kościoła wschodniego.

Papież zaznaczał we wspomnianym motu proprio, że Kościół Jezusa Chrystusa nie jest ani łaciński, ani grecki, ani słowiański i dlatego wszys-

¹⁴ Kan. 303 § 1, 1° m.p. *Postquam Apostolicis litteris. Ritus orientales de quibus canones decernunt sunt alexandrinus, antiochenus, constantinopolitanus, chaldaeus et armenus, aliique ritus uti sunt sui expresse vel tacite agnoscit Ecclesia.*

¹⁵ Por. Joubert. jw. s. 91—92.

cy zatrzymują tę samą pozycję, gdyż wszystkie dzieci Kościoła są równe¹⁶.

Papież Pius XI w roku 1923 czcząc trzechsetną rocznicę śmierci św. Jozafata podkreślił także równość obrządków przypominając, że papieże nie czynili żadnej dyskryminacji z racji przynależności do różnych obrządków¹⁷.

Z okazji XV-wieczna śmierci św. Cyryla z Aleksandrii w 1944 roku Pius XII stwierdził: *...niech wszyscy wiedzą i mają to za pewne, że nigdy nie było przymusu do zmiany własnych obrządków i starożytnych zwyczajów, ani też nigdy nie miało miejsca zamienianie tychże prawowitych obrządków i ustanowień starożytnych na obrządki i instytucje łacińskie; one przecież wszystkie winny być jednakowo cenione i poważane, jako że wspólną Matkę Kościół otaczają jakoby królewską rozmaitością*¹⁸.

Uwieńczeniem dla sprawy równości wspólnot obrządkowych wschodnich, czyli dla partykularnych Kościołów wschodnich stał się Dekret o katolickich Kościołach wschodnich. Czytamy w nim: *Te partykularne Kościoły, tak Wschodu jak i Zachodu, chociaż różnią się częściowo między sobą tak zwanymi obrządkami, mianowicie liturgią, karnością kościelną i spuścizną duchową, są wszystkie jednakowo poddane władzy pasterskiej Biskupa Rzymskiego, który jest z woli Bożej następcą św. Piotra we władzy zwierzchniej nad całym Kościołem. Dlatego Kościoły te jednakową posiadają godność i żaden z nich nie góruje nad innym z racji obrządku. Cieszą się też tymi samymi prawami i poddane są tym samym obowiązkom, także gdy chodzi o głoszenie Ewangelii na całym świecie (por. Mk 16, 15) pod kierownictwem Biskupa Rzymskiego...*¹⁹.

B. Związanie to ma charakter personalny²⁰, to znaczy, że chrześcijanin ma obowiązek dostosowania się do wymogów własnego obrządku wszędzie, niezależnie od terytorium, na którym się znajduje. Łacinnicy mieszkający na Wschodzie są stale objęci kanonami Kodeksu Prawa Kanonicznego. Podobnie wierni obrządków wschodnich winni się podpo-

¹⁶ *...in Ecclesia Jesu Christi, ut quae non latina sit, non graeca, non slavonica, sed catholica, nullus inter eius filios intercedere discrimen, eosque, sive latinos sive Graecos, sive Slavos, sive aliarum nationum, omnes apud hanc Apostolicam Sedem eundem locum obtinere.* AAS. 1917 s. 530.

¹⁷ Pius XI. Konst. Apostolica Sedes z 26 X 1937: *...neque unquam iidem Decessores Nostri inter diversos catholicos ritus hierarchiae discrimen vel gradus fieri et esse passi sunt, veluti si alius alio pluris habendus, alius aestimandus, alius vero contemnendus sit.* AAS. 30: 1938 s. 213. Można też przypomnieć także enc. *Rerum orientalium* z 8 IX 1928: AAS. 20: 1928 s. 277—288; oraz enc. *Mortalium animos* z 6 I 1928: AAS. 20; 1928 s. 5—16.

¹⁸ AAS. 34: 1944 s. 138.

¹⁹ Sobór Watykański II. Konstytucje Dekrety Deklaracje. Tekst polski. Poznań 1968. Wyd. Pallotinum. s. 182. n 3.

²⁰ E. Pacelli. *La personnalité et la territorialité des lois particulièrement dans le droit canon*, w: *Ephemerides Iuris Canonici* 1: 1945 s. 5—27.

rządować własnemu obrządkowi, choćby mieszkali na Zachodzie. Fakt zmiany zamieszkania nie zwalnia ich od zobowiązań płynących z przynależności do obrządku. Także sama zmiana obrządku ma charakter personalny i może się dokonać wszędzie, niezależnie od miejsca pobytu ²¹.

Niektórzy spośród autorów pytają, kiedy w historii nastąpiło przejście od pojęcia prawa obrządkowego w znaczeniu terytorialnym do pojęcia w znaczeniu personalnym. Nie jest łatwo uchwycić ten moment, gdyż dokonało się to bardzo dyskretnie. Basset pisze, że mogło to być już w IV i V w. ²². List papieża Leona IX w XI w. do Michała Cerulariusza wskazuje, że przestrzeganie obrządku w tym czasie nie było już tylko sprawą terytorium ²³. Niektórzy autorzy w XVI w. uważali, że łaciński kapłan sprawujący liturgię w Kościele obrządku greckiego powinien to czynić w obrządku greckim, gdyż sądzili, że obrządek przynależy do Kościoła, a nie do osoby ²⁴. Suarez i Azor przyrównali przynależność obrządkową do przywileju, skąd wyciągali wniosek, że nie wolno zarzucić raz przyjętego obrządku. Suarez jednak uważał, że przy definitywnej zmianie zamieszkania można by zmienić także i obrządek, gdyby zachodziły odpowiednie okoliczności. C. Vasquez i R. Aversa ²⁵ uważali, że duchowni turalacze są zobowiązani do zachowania swoich obrządków. Niektórzy spośród autorów tamtych czasów uważali, że poza terytorium swojego obrządku kapłani nie są ściśle zobowiązani do zachowania obrządku własnego. Mogą się do niego stosować, ale traktować to należy jako przywilej ²⁶. Dopiero ustawodawstwo Urbana VIII dla Rusinów i Benedykta XIV dla Italo-greków i Melchitów, w którym zobowiązywali ich do zachowania własnych obrządków, skłoniło autorów do odpowiedniego potraktowania zobowiązań płynących z tej przynależności ²⁷. Filip de Carboneano wypowiedział już opinię, że stosowanie się do przepisów obrządku nie jest

²¹ Basset. jw. s. 114.

²² Basset. jw. s. 115.

²³ Migne. PL 143, 763—764.

²⁴ M. Ledesma. Prima Quartae. S. Thomae. Conimbricæ 1555, q. 15 art. 4: *Sequitur ex dictis S. Thomae quod presbytero latino in ecclesia Graeca non licet conficere in azymo, nec graeco in ecclesia latina in fermentato quia iam reputantur ecclesiae illius; oportet servare laudabiles consuetudines ecclesiae illius in qua sunt.* Cytuję za: Basset. jw. s. 118.

²⁵ ...*quilibet antiquam traditionem suae propriae Ecclesiae ubique observare debeat. Ecclesia autem propria alicuius censetur non illa in qua est peregrinus aut advena, sed illa ad quam rediturus est.* C. Vasquez. Commentarium in Tertiam Partem S. Thomae. Ingolstadii 1610—1614. T. III. Disp. 174, c. 3; R. Aversa. De Eucharistiae Sacramento et Sacrificio. Bononiae 1642. Ou. II sect. 4.

²⁶ U. T. Sanchez. De S. Matrimonii Sacramento. Viterbii 1737. Lib. III. Disp. 18 n. 20 czytamy: *Sacerdotem Graecum cui in sua patria permissum est in fermentato celebrare transeuntem per Ecclesiam latinam, posse in fermentato iuxta morem Ecclesiae Latinae celebrare. Nam transeuntes non ligantur legibus loci transitus.* Por. Basset. jw. s. 119—120.

²⁷ Basset. jw. s. 120.

sprawą dowolną. Nikomu nie wolno się wycofać z prawa, któremu ktoś jest osobiście przyporządkowany²⁸.

Wreszcie Leon XIII w encyklice *Orientalium dignitas* uregulował sprawę w sposób definitywny. Według tych wskazań wierni obrządków wschodnich, nawet gdy znajdują się pod opieką duszpasterską łacinników, są zobowiązani stosować się do swoich obrządków. Ani czas, ani inna przyczyna nie jest w stanie zmienić przynależności obrządkowej²⁹. Zauważamy więc, że zobowiązanie dotyczące stosowania się do prawa obrządkowego miało od wieków charakter personalny, czyli wierni winni byli stosować się doń wszędzie. Wychodząc temu na przeciw Stolica Apostolska utworzyła cały szereg ordynariatów obrządkowych, by zapewnić poszczególnym wiernym i całym społecznościom obrządkowym możliwość zachowania własnego obrządku³⁰. W wielu przypadkach ordynariuszami dla obrządków wschodnich zostali biskupi łacińscy³¹, co nie znaczy, że wierni obrządków wschodnich mają się dyspensować od zachowania swoich odrębności³². Przeciwnie, ordynariusz — łacinnik ma obowiązek dopilnowania, by oni zachowywali swój obrządek. Zachodzi tutaj często interesujący przypadek, że wierni obrządków wschodnich należą do diecezji łacińskiej, ale nie są łacinnikami, lecz pozostają w swoim obrządku. Cały personalny status wiernych odrębnego obrządku jest zawsze określany przez ich własne prawo obrządkowe³³.

C. Autonomia. Innym elementem charakteryzującym wspólnotę, zwaną obrządkiem w znaczeniu prawnym jest jego autonomia. Autonomię uzasadnia kan. 303 motu proprio *Postquam Apostolicis litteris*, gdy mówi o obrządkach *sui iuris*³⁴. Poszczególne obrządki w swojej hierarchicznej konstytucji, zarządzie i dyscyplinie nie jest zależny od innego obrządku, bez względu na liczebność czy historię. Najważniejszym momentem jest tu uznanie przez Kościół jako *sui iuris*. Może to być dokonane wyraźnie lub równoznacznie (*implicite*). Każdy z obrządków znosi się ze Stolicą Apostolską bezpośrednio, kierując się zasadą prymatu³⁵.

²⁸ Phillipus de Carboneano. *Theologia moralis Universa* R.P. Gabrielo Antoine. Ed. 9. Venetiis 1776. *Tractatus de Sacris Christianorum Ritibus*. Cap. VIII.

²⁹ IX. *Quicumque orientalis, extra patriarchale territorium commorans, sub administratione sit cleri latini, ritui tamen suo permanebit adscriptus, ita ut, nihil diuturnitate aliave causa ulla sufragante, recidat in ditionem Patriarchae, simul se in eius territorium venerit*. *Fontes*. Vol. III s. 457.

³⁰ Por. *Oriente Cattolico*. jw.

³¹ Np. we Francji ordynariuszem dla wschodnich obrządków jest arcybiskup Paryża, w Brazylii arcybiskup Rio de Janeiro, w Argentynie arcybiskup Buenos Aires.

³² Por. Petrani. *De relatione...* s. 45—46; Michiels. jw. s. 301.

³³ Basset. jw. s. 129.

³⁴ Kan. 303 § 1, 1°: *...alique ritus quos uti sui iuris sunt expresse vel tacite agnoscit Ecclesia*.

³⁵ C. Pujol. *De sensu vocis aggregatus*, w: *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 60: 1971 s. 266—267.

W ciągu historii Stolica Apostolska nie tylko uznawała autonomię obrządków wschodnich, ale — jak to już zostało powiedziane — troszczyła się o zachowanie ich integralności, czystości, wierności tradycjom ojczystym i rodzimym³⁶. Należałoby tylko zwrócić uwagę na to, że autonomia wszystkich obrządków jest relatywna i posiada stałe odniesienie do władzy prymatu św. Piotra i jego następców³⁷. Zdaniem Parlato, autonomia katolickiego Wschodu, to *autorządy, ale tylko w materii ustawodawczej, administracyjnej, dyscyplinarnej i liturgicznej*³⁸. Trzeba jednak dodać, że na polu dyscyplinarnym nie można mówić o pełnej niezależności od Rzymu i wykluczyć jakkolwiek jego interwencję³⁹. Przykładem tego może być przyznanie papieżowi prawa referowania sentencji trybunałów wschodnich, nawet patriarszych⁴⁰. *Acta Romanorum Pontificum* podają około 15 konkretnych nadużyć dyscyplinarnych, gdy Rzym, chociaż nie był formalnie interpelowany, wkroczył swoją powagą i przywracał porządek. Niemniej trzeba stwierdzić, że autonomia w Kościołach wschodnich, zwłaszcza w pierwszym tysiącleciu była bardzo szeroka. Polegała ona na samodzielnym zarządzaniu Kościołem opartym na tradycji i kanonach. Należała zawsze i dotąd jest elementem charakterystycznym struktury organizacyjnej Kościołów wschodnich⁴¹. Najbardziej odnosi się ona do Kościołów, które posiadają patriarchów. Ale również te Kościoły, które nie posiadają urzędu patriarchalnego kierują się w swojej strukturze zasadą autonomii.

³⁶ Por. A. Petrani. *De relatione...* s. 14—25; C. Pujol. *Decretum...* s. 63.

³⁷ A. Michel. *Kaisermacht in der Ostkirche (833—1204)*, w: *Ostkirchliche Studien* 5: 1961 1 n; H. Marot. *De centralizacion y primado en la Iglesia antigua*, w: *Concilium* 7: 1965 28 n; W. de Vries. *Rom und die Patriarchate des Ostens*. Freiburg-München 1963 s. 19.

³⁸ V. Parlato. *L'ufficio patriarcale nelle Chiese orientali dal IV al X secolo*. Padova 1969 s. 66.

³⁹ E. Herman w artykule: *De ritu in iure canonico*, w: *Orientalia Christiana Periodica* 32: 1933 s. 117 — ingerencje Rzymu w kwestiach dyscyplinarnych Kościołów wschodnich charakteryzuje w tych słowach: *Antequam schisma saeculi XI Ecclesiam Orientalem ab Occidentali separaret, ius Romani Pontificis ordinandi res ecclesiasticas legibus suis etiam in Oriente agnitionem erat. Cuius rei argumentum praebent appellationes ab Orientalibus ad Apostolicam Sedem directae, necnon interventus Romanorum Pontificum praesertim pro vera fide tuenda. Sed generatim S. Sedes praeter casum necessitatis raro tantummodo in Oriente interveniebat. Utraque pars Ecclesiae vivebat secundum leges et consuetudines proprias.*

⁴⁰ E. Przekop. *Rzym a katolickie patriarchaty Wschodu w pierwszym tysiącleciu Kościoła*. Lublin 1973 s. 44.

⁴¹ E. Przekop. *iw.* s. 40; *Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente ad Coelestianum III t. 1: Introductio textus actorum, additamentum, appendix (Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis. Fontes. Series III)*. Typis Poliglottis Vaticanis 1943 nn. 11, 121, 136, 161—162, 175, 217, 240—242, 289—290, 311—312, 320 (sprawa Focjusza); 334—344 (Ignacy zagrożony ekskomuniką); 353, 360, 371, 372.

2. PRZEJŚCIE POD JURYSDYKCJĘ INNEJ HIERARCHII

Przez zmianę obrządku przyjmuje chrześcijanin na siebie obowiązek podlegania nowej hierarchii. Każdy bowiem obrządek jako Kościół partykularny posiada własną hierarchię. Dlatego każda wspólnota w znaczeniu obrządku prawnego jest obdarzona odrębną hierarchią⁴². Zróżnicowanie hierarchiczne zachodzi dopiero przy poszczególnych obrządkach w znaczeniu kanonicznym⁴³. W tym sensie można mówić o istnieniu hierarchii ukraińskiej czy melchickiej. Natomiast nie można mówić o hierarchii konstantynopolitańskiej czy aleksandryjskiej, gdyż jest to oznaczenie grup obrządkowych, raczej odnoszące się do ujęcia liturgicznego. Władza hierarchiczna może być używana w zasadzie na określonym terytorium. Zasada terytorialności tej władzy jest przestrzegana szczególnie przez hierarchów obrządku łacińskiego. Niemniej jednak trzeba zaznaczyć, że gdy chodzi o przynależność obrządkową, zasada ta nie sprawdza się, gdyż bardziej właściwym ujęciem jest tutaj władza w znaczeniu personalnym⁴⁴. Personalność polega tu na tym, że zobowiązuje wiernych do podlegania hierarchii własnego obrządku, niezależnie od terytorium, na którym wierny aktualnie przebywa⁴⁵. Legalne przyjęcie określonego obrządku włącza wiernego w jego strukturę hierarchiczną. A więc nabywa się w ten sposób własnego przełożonego kościelnego, którym jest ordynariusz oraz proboszcz. Kodeks Prawa Kanonicznego oraz Kodyfikacja wschodnia *Cleri Sanctitati* określa, że proboszczem i ordynariuszem własnym w granicach obrządku jest ten, na którego terenie posiada się zamieszkanie stałe lub tymczasowe⁴⁶. Gdyby jednak na terytorium diecezji wschodniego obrządku nie było proboszcza własnego obrządku wiernych, wtedy ordynariusz miejsca winien im wyznaczyć kapłana do spełniania nad nimi opieki duszpasterskiej⁴⁷. Ordynariusz ten jednak powinien uzyskać na to zgodę ordynariusza tegoż kapłana, wyznaczonego do sprawowania pieczy duszpasterskiej nad wiernymi innego obrządku. Gdyby zaś wierni wschodni znaleźli się poza terytorium swojego obrządku, gdzie nie ma ich ordynariusza, wtedy ich własnym ordynariuszem jest ten, na którego terenie przebywają. Może to być także ordy-

⁴² E. Eid. *La figure juridique du patriarche*. Roma 1962 s. 62.

⁴³ Basset. jw. s. 130: *They also have distinct and independent hierarchy...*

⁴⁴ Por. E. Pacelli. *La personnalité et la territorialité des lois particulièrement dans le droit canon*, w: *Ephemerides Iuris Canonici* 1: 1945 s. 5—27.

⁴⁵ Basset. jw. s. 116—117.

⁴⁶ Kan. 94 § 1 KPK: *Sive per domicilium sive per quasi domicilium suum quisque parochum et ordinarium sortitur.*

⁴⁷ Kan. 22 § 1 *Cleri Sanctitati*: *Nisi aliud iure caveatur, sive per domicilium sive per quasi-domicilium suum quisque parochum et Hierarcham proprii ritus sortitur.*

nariusz łaciński⁴⁸. Zdarzyć się może, że na jakimś terytorium jest kilku ordynariuszy miejsca. Wtedy wierny podlega temu ordynariuszowi, którego wyznaczy Stolica Apostolska. Niekiedy takie uprawnienia posiada z prawa partykularnego patriarcha⁴⁹. Dla tułaczy (vagi) proboszczem własnym i ordynariuszem jest ten proboszcz i ordynariusz ich obrządku, na którego terenie aktualnie się znajdują⁵⁰. Jeżeli takiego ordynariusza lub proboszcza nie ma, wtedy zatroszczyć się o nich winien ordynariusz miejsca przez wyznaczenie im proboszcza — jeżeli zajdzie taka potrzeba. Winien to uczynić zgodnie z kan. 22 § 2 *Cleri Sanctitatis*.

Gdy chodzi o ustawy obowiązujące na jakimś terytorium, wierni innych obrządków podlegają tylko tym prawom powszechnym i partykularnym, które dotyczą porządku publicznego i formalności aktów prawnych. Jest to zgodne z kan. 14 § 1, 2° Kodeksu Prawa Kanonicznego⁵¹. Inne przepisy prawa Kościoła zachodniego nie dotyczą wiernych wschodnich, chyba że obowiązują ich z natury rzeczy⁵². Chodzi tu o: 1) dogmat wiary; 2) gdy papież wyraźnie czyni wzmiankę o wiernych obrządków wschodnich i wydaje im jakieś zalecenia; 3) gdy instytucje papieskie zawierają dla nich jakieś postanowienia implicite, np. jak zakaz odwołania się od decyzji papieża do przyszłego soboru⁵³.

Problem tworzenia różnych hierarchii stał się żywotnym w XIX i XX w., gdy na skutek licznych migracji wytworzyły się różne grupy etniczne i narodowościowe w Europie, Ameryce Płn. i Płd. a także w Australii. Zaiszła potrzeba tworzenia dla tych grup ich własnych hierarchii czy odrębnej organizacji kościelnej, z racji przynależności wiernych do obrządków wschodnich⁵⁴. Grupy te żyły i pozostają nadal

⁴⁸ Kan. 22 § 2 *Cleri Sanctitatis*: *Deficiente parochi pro fidelibus alicuius ritus, horum Hierarcha designet alius ritus parochum qui eorum curam suscipiat, postquam idem Hierarcha habuerit consensum Hierarchae parochi designandi*. Por. też Kongregacja Rozkrzewiania Wiary — wypowiedź z 12 VIII 1913. AAS. 5: 1913 s. 397; oraz Kongregacja dla Kościoła wschodniego z 1 III 1929. AAS 21: 1919 s. 152 n.

⁴⁹ Kan. 22 § 3 *Cleri Sanctitatis*: *Extra territorium proprii ritus, deficiente huius Hierarcha, habendus est tamquam proprius, Hierarcha loci. Quodsi plures sint, ille habendus est tamquam, proprius quem designaverit Sedes Apostolica*. Kan. 260 § 1, n. 2 d „*Cleri Sanctitatis*”.

⁵⁰ Kan. 22 § 4 *Cleri Sanctitatis*: *Proprius vagi parochus vel Hierarcha est sui ritus parochus vel Hierarcha loci ubi vagus actu commoratur; deficiente parochi vel Hierarcha sui ritus, serventur normae in §§ 2, 3 statutae*.

⁵¹ Kan. 14 § 1, 2°: *Peregrini... Neque legibus territorii in quo versantur, iis exceptis quae ordini publico consulunt, vel actum sollemnia determinant*.

⁵² Kon. 1 KPK: *Licet in Codice iuris canonici Ecclesiae quoque, Orientalis disciplina saepe referatur, ipse tamen unam respicit Latinam Ecclesiam, neque Orientalem obligat, nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt*.

⁵³ A. Petrani. De relatione... s. 53.

⁵⁴ Basset. jw. s. 122 n; Por. też. R. Janin. Les Eglises orientales et les rites orientaux. Paris 1955; J. Jaros. Decretum pro spirituali administratione Ordinariorum Graeco-Ruthenorum in Foederatis Civitatibus Americae Septentrionalis, w: *Apollinaris* 5: 1942 s. 28—32.

poza swoimi regionami wschodnimi. Dla zachowania ich właściwości i zwyczajów partykularnych konieczna była hierarchia ich obrządku, która roztaczając nad swoimi wiernymi pieczę dawała im możliwość zachowania tego wszystkiego, co stanowi patrimonium canonicum przejęte od swoich przodków. Tylko przy takiej organizacji mogli oni zachować wielkość, piękno i skuteczność oddziaływania religijnego⁵⁵. Dlatego papieże począwszy szczególnie od Leona XIII dbali o zapewnienie biskupów i kapłanów dla poszczególnych obrządków wschodnich⁵⁶. Stworzyli także wiele diecezji obrządkowych i starali się o ustanowienie licznych parafii⁵⁷. Idąc śladami papieży Sobór Watykański II oświadczył, iż *...na całym świecie należy troszczyć się o zachowanie oraz o rozwój wszystkich Kościołów partykularnych i dlatego należy tworzyć parafie i własną hierarchię, gdzie tego domaga się dobro duchowe wiernych*⁵⁸. Należy zwrócić uwagę, że dyspozycja Soboru ma charakter uniwersalny i odnosi się nie tylko do Kościołów wschodnich, ale także do Kościoła łacińskiego. Nie zawiera ona żadnego ograniczenia do jakiegoś terytorium, ale mówi o *ubique terrarum*, tj. należy zatroszczyć się o rozwój parafii i hierarchii wszędzie tam, gdzie tego domaga się dobro duchowe wiernych⁵⁹. Kościoły wschodnie są tym szczególnie zainteresowane, ponieważ częstokroć znajdują się one w gorszym położeniu niż Kościół łaciński, który rozwija swoją działalność na całym niemal świecie.

Życzeniem Soboru było, by zadbać o zachowanie i rozwój Kościołów wschodnich wszędzie tam, gdziekolwiek zachodzi taka potrzeba. Środkiem do tego ma być tworzenie parafii i diecezji różnych obrządków, a także hierarchii tychże obrządków⁶⁰. Jak już było wspomniane, żaden Kościół partykularny nie może się obyć bez własnej hierarchii. Przez legalną zmianę obrządku wierny włącza się w jego określoną strukturę hierarchiczną i podlega nowemu ordynariuszowi⁶¹ i proboszczowi.

Podleganie czasowe proboszczowi i hierarsze innego obrządku nie niesie ze sobą zmiany obrządku⁶². W tym wypadku wierny pozostaje nadal członkiem własnego obrządku.

⁵⁵ Ph. Nabma. Hierarchie pour les Orientaux emigrés, w: *L'Eglise grecque-melchite au Concile*. Beyrouth 1967 s. 354 nn.

⁵⁶ A. Petrani. De relatione... s. 20–25; C. Pujol. Decretum... s. 41.

⁵⁷ Przykładem może być *Oriente Cattolico* 1974 r.

⁵⁸ Dekret *Orientalium Ecclesiarum* n. 4, w: *Sobór Watykański II*. jw. s. 182.

⁵⁹ C. Pujol tak pisze w komentarzu do *Orientalium Ecclesiarum* n. 4 *Duo notanda veniunt in hoc Decreto: primum est universalitas, alterum est valor eiusdem praescriptionis. Ad primum, seu universalitatem quod attinet, in Decreto de omnibus Ecclesiis particularibus, quarum una est Latina, agitur, et quidem ubique terrarum*. jw. s. 41.

⁶⁰ C. Pujol. Decretum... s. 42.

⁶¹ S. Mudryj. *De transitu ad alium ritum*. Romae 1973. s. 138.

⁶² Kan. 14 *Cleri Sanctitati: Fideles ritus orientalis, Hierarchae vel parochia diversi ritus legitime subiecti, proprio ritui permanent adscripti*.

Modyfikacja dla Kościoła wschodniego, wydana przez Piusa XII, zawiera cały szereg szczegółowych dyspozycji, które mówią o hierarsze własnym czyli własnym ordynariuszu: I tak kan. 18 motu proprio *Crebrae allatae sunt*⁶³ mówi o hierarsze właściwym do udzielania dyspensy od głoszenia zapowiedzi przedślubnych. Jest nim zwierzchnik odpowiedniego obrządku kanonicznego. Kan. 87 § 3 upomina z kolei kompetentnych hierarchów wschodnich, by nie dawali delegacji kapłanom odmiennych obrządków do błogosławienia małżeństw⁶⁴.

Motu proprio *Sollicitudinem nostram* w kan. 39⁶⁵ poleca konstytuowanie trybunału międzyobrządkowego tam, gdzie wielu hierarchów sprawuje władzę na jednym i tym samym terytorium. Omawia tutaj prawodawca problem kompetencji sądu kościelnego dla wiernych. Kan. 436 § 3 stanowi o podatkach, które winny być przez hierarchów różnych obrządków ustalone jednakowo wysokie na tym samym terytorium⁶⁶. Kan. 171 *Postquam Apostolicis*⁶⁷ mówiąc o warunkach, w których zakonnicy mogą wymagać jałmużny wskazuje także na zwierzchnika właściwego dla danego obrządku.

Motu proprio *Cleri Sanctitati* w kan. 41⁶⁸ traktuje o tytułach i godnościach kościelnych nadawanych przez patriarchów kapłanom własnego

⁶³ § 1. *Loci Hierarcha proprius pro suo prudenti iudicio potest, ex legitima causa, a publicationibus etiam in aliena eparchia faciendis dispensare.*

§ 2. *Si plures sint Hierarchae proprii, illius est dispensare in cuius eparchia matrimonium celebratur; quod si matrimonium extra proprias ineatur eparchias, cuiuslibet Hierarchae proprii.* AAS. 41: 1949 s. 93.

⁶⁴ § 3. *Locorum Hierarchae administrationem fidelium diversi ritus ad normam iuris gerentes possunt dare cuiusvis orientalis ritus rectoribus ecclesiarum vel aliis sacerdotibus, curam fidelium, parochia proprii ritus erborum, habentibus, generalem facultatem assistendi matrimoniis fidelium ritus orientalis, etsi a ritu rectoris vel presbyteri diversi.* AAS. 41: 1949 s. 108.

⁶⁵ § 1. *Locorum Hierarchae iurisdictionem in eodem territorio intra patriarchatus obtinentes convenire inter se possunt de constituendo tribunali unico quod causas sive contentiosas sive criminales fidelium cuiusvis ritus alicui ex iisdem locorum Hierarchis subiectorum, cognoscat.*

§ 2. *Nominatio administratorum huius tribunalis et tempus ad quod iidem in officio perdurent ab iisdem locorum Hierarchis fieri seu determinari debet.* AAS. 42: 1950 s. 14.

⁶⁶ § 3. *Curent Hierarchae diversorum rituum, latini quoque in eodem territorio iurisdictionem obtinentes ut, collatis consiliis, eadem notula seu regula taxarum pro omnibus statuatur.* AAS. 42: 1950 s. 94.

⁶⁷ § 3. *Ad stipem petendam, ob causam transeuntem, sodales Religionis cuiusvis condicionis iuridicae, obtinere scripto debent tantum licentiam Hierarchae loci in quo eleemosynas colligere cupiunt.*

§ 4. *Patriarchae et Hierarchae locorum licentiam quaeritandae stipis, de qua in §§ 1—3, ne concedant, nisi sibi constet de vera domus vel pii operis necessitate, cui alio modo occurri nequeat; quod si necessitati provideri possit stipe quaerenda intra locum vel eparchiam in qua religiosi commorantur ampliolem licentiam ne largiantur.* AAS. 44: 1952 s. 119.

⁶⁸ § 1. *1°. Patriarcha titulo praelatio, honoris causa, condecorare potest, firmo can. 260, § 1, n. 3, presbyteros sui ritus virtute et doctrina praestantes, qui tamen suis insignibus et privilegiis uti non possunt extra patriarchatus, nisi aut Patriarcham comitentur vel eiusdem personam sustineant in Synodis aliisque sollempnitatibus, aut consensum Hierarchae loci obtinuerint.* AAS. 49: 1957 s. 449.

obrzędki. Podobnie czyni kan. 42⁶⁹ tejże samej kodyfikacji. Kan. 260 § 1, 2° przyznaje patriarche władzę mianowania hierarchów dla wiernych swego obrzędki mieszkających poza patriarchatem⁷⁰. Nie ma natomiast patriarcha władzy nad wiernymi innego obrzędki przebywającymi na jego terytorium. Kan. 283, § 4° pozwala patriarchom na nadawanie odpustów cząstkowych wiernym ich własnego obrzędki⁷¹. Kan. 432 § 4 stanowi, iż dla wiernych obrzędki wschodniego mieszkających na terytorium obrzędki łacińskiego ma być ustanowiony syncellus czyli wikariusz generalny, najlepiej tego samego obrzędki co wierni⁷². Kan. 511 § 3 zleca proboszczowi, któremu jest powierzona troska nad wiernymi odmiennego obrzędki złożenie rocznego sprawozdania na piśmie przełożonemu obrzędkiowemu wiernych⁷³. Kan. 546 § 1, 3° wskazuje na duszpasterza wiernych, a także na kapelana, którzy powinni należeć do tego samego obrzędki co wierni⁷⁴.

Wspomniane kanony kodyfikacji wschodniej w zasadzie traktują o zwyczajnej przynależności do obrzędki oraz o współzależności jaka zachodzi między wiernymi określonego obrzędki, a hierarchią, której on podlega. Sprawa przynależności do obrzędki i płynących stąd uprawnień i zobowiązań nie nasuwa wątpliwości, gdy chodzi o regiony wschodnie tzn. te, gdzie hierarchia wschodnia znajduje się na swoim rodzimym terytorium⁷⁵. Inaczej natomiast rzecz się przedstawia na terytoriach

⁶⁹ § 1. *Patriarcha et Episcopi, ad normam can. 41, titulo praelatio, honoris causa, condecorare possunt, de nonsensu tamen, in scriptis dato, ipsorum Hierarchae, presbyteros alienae eparchiae, diversi quoque ritus, latino excepto.* AAS. 49: 1957 s. 449.

⁷⁰ § 1, 2° d) *Hierarcham pro sui ritus fidelibus extra patriarchatum commo- rantibus designare, dummodo eorundem fidelium cura, iure particulari, Patriarchae commissa sit et Sedis Apostolicae consensum obtinuerit.* AAS. 49: 1957 s. 512.

⁷¹ 4° *Concedendi indulgentiam trecentorum dierum etiam toties quoties lu- cranda, in singulis locis sui patriarchatus, etsi exemptis, in ecclesiis sui ritus extra terminos patriarchatus, et ubique pro fidelibus sui ritus.* AAS. 49: 1957 s. 519.

⁷² § 4. 1° *Si in aliqua dioecesi ritus latini adsint communitates fidelium ritus orientalis, constituatur Syncellus qui de iis curam suscipiat; qui, si fieri potest, sit et ipse ritus orientalis, secus, sacerdos latini ritus, idoneus ac rerum orient- alium bene doctus, assumatur; 2° Idem Syncellus erga baptizatis acatholicos rituum orientalium effusa caritate et prudenti utatur zelo.* AAS. 49: 1957 s. 561.

⁷³ § 3. *In fine cuiuslibet anni parochus authenticum exemplar librorum paroecialium ad curiam episcopalem transmittat, excepto libro de statu animarum.* AAS. 49: 1957 s. 587.

⁷⁴ § 1. 3° *Ubi contingat ut socii fere omnes eiusdem sint ritus a ritu religio- sorum diversi, moderator spiritus et cappellanus sint eiusdem ritus ac sodales, et exercitia consociationis in ecclesia paroeciali vel in alia eiusdem ritus ac sodales fiant, nisi aliud de consensu Hierarchae loci sodalium statutum fuerit.* AAS. 49: 1957 s. 596.

⁷⁵ Kan. 303 motu proprio *Postquam Apostolicis litteris.* § 1, 2°. *Nomine regio- num orientalium intelliguntur loca omnia, etsi in eparchiam, provinciam, archie- piscopatium vel patriarchatum non erecta, in quibus orientalis ritus ab antiqua aetate servatur.*

obrzędów wschodnich ⁷⁶ tzn. tam, gdzie terytorialnie jurysdykcję wykonują hierarchowie łacińscy, a jednocześnie dla wiernych dla obrzędów wschodnich tam mieszkających są ustanowieni biskupi wschodni ⁷⁷.

Dekret *Orientalium Ecclesiarum* mówi: *Hierarcha jakiegokolwiek obrządku, ustanawiany gdziekolwiek poza granicami terytorium patriarchatu pozostaje członkiem hierarchii patriarchatu tegoż samego obrządku zgodnie z przepisami prawa* ⁷⁸. Dekret używa słowa łacińskiego *aggregatus*. Wydaje się, że intencją Soboru było bliższe związanie hierarchów, a także wiernych poszczególnych obrzędów wschodnich znajdujących się we wszystkich zakątkach świata. Wśród kanonistów powstał problem, jak trzeba rozumieć słowo *aggregatus*? Jedni z nich uważają, że ma ono znaczenie jurysdykcyjne ⁷⁹. Inni sprzeciwiając się tej opinii uważają, że ma ono znaczenie jedynie moralne ⁸⁰. Dla uzasadnienia tej tezy ci ostatni dokonują szerszej analizy zagadnienia w oparciu o inne wypowiedzi Soboru Watykańskiego II. Nawiązują oni m.in., do soborowego dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele, który w n. 23 stanowi: *...Tam, gdzie znajdują się wierni odmiennego obrządku, niech w tym również celu zatroszczy się biskup diecezji o ich duchowe potrzeby, czy to przez kapłanów i parafie tegoż samego obrządku, czy przez wikariusza biskupiego, wyposażonego w odpowiednie władze, czy nawet w razie potrzeby w godność biskupią* ⁸¹. Cytowany dekret w n. 27 dodaje: *...Ilekróć zaś wymaga tego sprawny zarząd diecezją, może biskup ustanowić jednego lub więcej wikariuszów biskupich, którym na mocy samego prawa przysługuje w określonej części diecezji czy odnośnie do pewnego rodzaju spraw lub w stosunku do wiernych określonego obrządku taka władza, jaką prawo powszechne przyznaje wikariuszowi generalnemu* ⁸².

Mając na uwadze powyższe wskazania Soboru m.in. Pujol zapytuje, jakie jest miejsce wspomnianego wikariusza biskupiego, jeżeli jest on innego obrządku, niż biskup miejsca. Jako wikariusz biskupi dla wiernych swego obrządku uzyskuje faktycznie dla nich uprawnienia wikariusza generalnego. Gdyby agregacja, o której mowa, miała charakter jurysdykcyjny, wtedy tenże biskup byłby wikariuszem patriarchy ⁸³.

⁷⁶ Jw. 3°. *Territorium ritus orientalis significat loca in quibus erecta est saltem exarchia pro fidelibus ritus orientalis commorantibus.*

⁷⁷ Por. Basset. jw. s. 121—129.

⁷⁸ Sobór Watykański II. Konstytucje Dekrety Deklaracje. Test polski. Wyd. Pallotinum. Poznań 1968 s. 184.

⁷⁹ N. Edelby. jw. s. 321—328.

⁸⁰ C. Pujol, *De sensu vocis aggregatus*, w: *Periodica de re morali, canonica, liturgica*. 60: 1971 s. 251—271.

⁸¹ Sobór Watykański II... jw. s. 243.

⁸² Sobór Watykański II... jw. s. 245.

⁸³ V. Pujol. jw. s. 264.

Podobnie wierni mogliby zapytać, kto jest właściwie ich przełożonym w sensie hierarchii, biskup miejsca czy patriarcha? Powstaje także druga kwestia. Jaki jest stosunek patriarchy do biskupa miejsca w tym wypadku? Biskup działa w diecezji *nomine proprio*⁸⁴. Przez personalny charakter jurysdykcji obrządkowej władza patriarchy sięgałaby dalej niż władza biskupa miejsca. A przecież wiadomo, że nie można kwestionować jurysdykcji własnej ordynariusza miejsca. Dlatego też — w obecnym rozumieniu jurysdykcji — nie można rozumieć agregacji, o której mówi Sobór, w znaczeniu jurysdykcyjnym. Kanoniści czynią tu jeszcze pewne odróżnienia. A mianowicie, sądzą oni, że inaczej przedstawia się sprawa agregacji w regionach wschodnich, gdzie patriarchowie wykonują swoją jurysdykcję „u siebie”. W tym wypadku można traktować agregację w sensie jurysdykcyjnym, czego nie można powiedzieć o terenach, gdzie terytorialnie jurysdykcja przysługuje ordynariuszom łacińskim⁸⁵.

Dla pewnej całości należałoby jeszcze przypomnieć, jak Sobór rozumie instytucję patriarchy wschodniego. *Przez patriarchę wschodniego rozumie się biskupa, któremu przysługuje jurysdykcja nad wszystkimi biskupami, nie wyłączając metropolitów, klerem i ludem własnego terytorium lub obrządku, zgodnie z przepisem prawa i bez naruszania prymatu Biskupa Rzymskiego*⁸⁶. Użyte w formule wyrażenie *terytorium własne* rozumieć należy jako terytorium położone na Wschodzie. Obecnie — nie ma chyba takiego patriarchy, który mógłby powiedzieć, że wykonuje jurysdykcję na określonym terytorium w sposób wyłączny. Ma to dzisiaj znaczenie jedynie historyczne. Jurysdykcję patriarchszą obecnie należy rozumieć — jako jurysdykcję terytorialną i personalną łącznie⁸⁷. Motu proprio *Cleri Sanctitati* bardziej precyzyjnie określiło pozycję patriarchy, używając na określenie kompetencji patriarchy wyrażenia *alicuius territorii seu ritus*⁸⁸. Dekret Soborowy użył niezbyt jasnego wyrażenia *proprii territorii vel ritus*.

⁸⁴ *I vescovi oggi, dice il vigente codice di diritto canonico, sono i diretti successori degli Apostoli e per divina istituzione sono prepositi alle singole chiese particolari (kan. 329 KPK). La loro potestà e ordinaria, cioè annessa all'ufficio direttamente e quindi non delegate, e propria, cioè non vicaria, e si estende al territorio, della diocesi.* M. Petronelli. *Diritto canonico*. Napoli 1976 (Ed. 7) s. 227. Por. też F. Cappello. *Summa Iuris Canonici*. Romae 1932. I n. 219 n; Wernz-Vidal. *Ius canonicum*. II. Romae 1928 n 98.

⁸⁵ C. Pujol. *De sensu...* jw. s. 258—260.

⁸⁶ *Orientalium Ecclesiarum*, w: Sobór Watykański II. jw. s. 184.

⁸⁷ N. Edelby. jw. s. 318 pisze: *Il s'est fait ainsi que la juridiction patriarchale en Proche-Orient (c'est la que se trouvent aujourd'hui tous les Patriarches orientaux) a été considérée jusqu'ici comme territoriale et rituelle a la fois.*

⁸⁸ Por. określenie *Cleri Sanctitati* dla Patriarchy w kan. 216 § 2, 1°: *Nomine Patriarchae venit Episcopus cui canones tribuunt iurisdictionem in omnes, haud exceptis Metropolitanis, clerum et populum alicuius territorii seu ritus, ad normam iuris, sub auctoritate Romani Pontificis, exercendam.* AAS. 49: 1957 s. 497.

Być może, Ojcowie Soborowi chcieli przez to ostatnie nieprecyzyjne wyrażenie dać podstawę pod adresem *legis ferendae*, by w przyszłości można było dać patriarchom wschodnim uprawnienia jurysdykcyjne sięgające poza regiony wschodnie⁸⁹. Gdyby termin *aggregatur* rozumieć w znaczeniu jurysdykcyjnym, a wyrażenie *proprii territorii vel ritus* użyć w znaczeniu poszerzonej pod względem terytorialnym jurysdykcji patriarchalnej, wtedy mielibyśmy do czynienia z zupełnie nową, w stosunku do dotychczasowego rozumienia, pozycją obrządków wschodnich w Kościele. Dotychczasowa praktyka Kościoła, także posoborowa — idzie raczej za tradycyjnymi ustaleniami pozycji hierarchów wschodnich, jak również pozycji obrządków wschodnich w Kościele⁹⁰.

Konstytucja Pawła VI *Regimini Ecclesiae*⁹¹ sprawy największej wagi dotyczące obrządków wschodnich powierza nie patriarchom wschodnim, ale Kongregacji Kościołów Wschodnich. W ten sposób praktycznie zostały wyjaśnione określenia soborowe dotyczące agregacji hierarchów wschodnich do właściwych patriarchatów wschodnich oraz kompetencji terytorialnej samych patriarchów. Gdy chodzi o ustalone kompetencje Stolicy Apostolskiej względem patriarchów wschodnich, komentatorzy powołują się tutaj na władzę prymatu papieskiego, która dla wspólnego dobra Kościoła sięga tam, gdzie istnieje oczywista potrzeba oraz porządek konieczny do tego, by Kościół mógł sprawnie wykonywać swoje posłannictwo⁹². Charakter władzy prymatu papieskiego jest innego rzędu niż charakter władzy patriarchalnej. Np. ustanawianie nowych terytoriów kościelnych nie leży w kompetencji Biskupa Rzymskiego jako patriarchy Zachodu, ale jako następcy św. Piotra. Jeżeli przeto papież powołuje do istnienia łańskie diecezje na Wschodzie i wschodnie eparchie na Zachodzie, to używa wtedy władzy prymatu. Nie jest to w tym wypadku dowód na nierówne traktowanie obrządków. Papież korzysta wtedy ze swych uprawnień dla dobra całego Kościoła. Jego jurysdykcja nie jest ograniczona. Gdy chodzi o jurysdykcję patriarchów, to jest ona wykonywana najczęściej na tym samym terytorium łącznie z innymi. Jak wskazują debaty na Auli Soborowej, problem ten nastęrcza Kościołom wschodnim szczególnie wiele trudności. Władza patriarchów i innych hierarchów wschodnich jest dość często ograniczona nie tylko tery-

⁸⁹ E. Przekop. Władza patriarchy względem duchowieństwa według aktualnie obowiązującego prawa kanonicznego dla Kościołów wschodnich katolickich, w: *Prawo kanoniczne* 18: 1975 s. 176; M. Wojnar. Decree on the Oriental Catholic Churches, w: *Juris* 1965 s. 193.

⁹⁰ E. Przekop. jw. s. 181; C. Pujol. De sensu... s. 271.

⁹¹ Paweł VI. Konstytucja apostolska: *Regimini Ecclesiae* z 15 VIII 1967. AAS. 59: 1967 s. 885—928. Por. S. Rezac. De hodierna competentia S.C. pro Ecclesiis Orientalibus, w: *Orientalia Christiana Analecta* 186: 1970 s. 225—236.

⁹² C. Pujol. jw. s. 267.

torium, lecz również tą okolicznością, że w jej sprawowaniu są ograniczeni jurysdykcją hierarchy innego obrządku rezydującego na tym samym terenie. Dlatego na Auli padały głosy, by zmierzać na przyszłość do zrealizowania starej zasady *una sedes — unus episcopus*. Oczywiście, w aktualnym stanie rzeczy, jest to nie do wykonania.

3. OBOWIĄZEK PRZESTRZEGANIA PRAWA PARTYKULARNEGO NOWEJ WSPÓLNOTY W DZIEDZINIE DISCYPLINARNEJ I LITURGICZNEJ

Przynależność do określonego obrządku niesie także obowiązek zachowania własnej dyscypliny oraz własnego rytu liturgicznego. Stąd mówiąc o skutkach przynależności do obrządku, trzeba mówić o pewnej odrębności, która zgodnie z tym, co powiedzieliśmy na temat pojęcia obrządku, porządkuje w zasadniczy sposób życie danej społeczności kościelnej⁹³.

Trzeba tu zaznaczyć, że odrębność obrządkowa nie jest absolutna, ponieważ istnieje wiele elementów wspólnych, które łączą wszystkie obrządki w jeden Kościół katolicki⁹⁴. Element zasadniczy i pierwszorzędny stanowi jedność wiary i moralności chrześcijańskiej. Na straży tej jedności i nieskażoności wiary oraz moralności czuwa w sposób szczególny papież. Do jego też oceny należą nie tylko sprawy wiary i obyczajów, lecz również sprawy dyscypliny i rządów w całym Kościele powszechnym⁹⁵.

Papieże korzystali ze swoich uprawnień płynących z prymatu zarówno względem całego Kościoła katolickiego, jak też i poszczególnych Kościołów wschodnich. Z natury rzeczy Kościoły wschodnie były zobowiązane stosować się do orzeczeń papieskich w sprawach wiary i obyczajów. Nieraz papieże wydawali również polecenia dyscyplinarne dotyczące tychże Kościołów⁹⁶.

Trzeba przy tym zauważyć, że papieże pozostawiali Kościołom wschodnim dużą autonomię. Niemniej, zwłaszcza w sprawach dyscypliny sakramentów dość często interweniowali⁹⁷. Zasadniczo obie części Koś-

⁹³ Por. A. Petrani. De relatione... s. 1; Ae. Herman. De ritu in iure canonico, w: *Orientalia Christiana Periodica* 32: 1935 s. 96—109; Tegoż Autora: De conceptu ritus, w: *The Jurist* 2: 1942 s. 333—345; C. Michiels. Principia generalia de personis in Ecclesia. Ed. II. Parisiis-Tornaci-Romae 1955 s. 288—289.

⁹⁴ A. Petrani. De relatione... s. 14; Ae. Herman. Quibus legibus subiiciuntur dissidentes rituum orientalium, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 62: 1951 s. 1045.

⁹⁵ Por. kan. 218 KPK.

⁹⁶ A. Petrani. jw. s. 10—25.

⁹⁷ Np. pap. Benedykt XIV wydał cały szereg przepisów korygujących pewne zwyczaje obrządków wschodnich. M.in. zakazał udzielania dzieciom zaraz po chrzcie

ciola żyły według praw i zwyczajów sobie właściwych. Swoje zwyczaje zachowali wierni poszczególnych Kościołów nawet wtedy, gdy byli zmuszeni żyć w innych regionach obrządkowych. Gdy nie mieli własnych kapłanów mogli czasowo przystosować się do obrządku łacińskiego z obowiązkiem powrotu do swoich dawnych zwyczajów, gdy tylko dostępni będą kapłani obrządku greckiego⁹⁸.

Ten sposób postępowania został już zaaprobowany bardzo wcześniej przez pap. Leona IX w liście do patriarchy konstantynopolitańskiego Michała Cerulariusza⁹⁹. Jednakże po 1054 r. walki religijne i polityczne nie sprzyjały już rozwojowi jedności Kościoła wschodniego i zachodniego¹⁰⁰.

W XIII w. gdy doszło do unii Michała Paleologa z Kościołem rzymskim, nie trudno było zauważyć pewne różnice między prawem papieskim, a prawem Kościołów wschodnich¹⁰¹. Stolica Apostolska nie sprzeciwiała się jednak odrębnościom Greków, oświadczyła natomiast, iż odnosi się do nich z pełnym szacunkiem. Także pap. Innocenty III na Soborze Laterańskim IV wyraził aprobatę dla wschodnich odrębności i obrządkowych¹⁰².

Czasami zachodziła konieczność korygowania pewnych zwyczajów, gdy nie były całkiem zgodne z wiarą i dobrymi obyczajami. Wyjątki te potwierdzają tylko regułę o tolerancji zwyczajów Kościoła wschodniego. Tolerancja ta, a jeszcze więcej aprobatą pewnych zwyczajów wschodnich Kościołów doprowadziła w konsekwencji do powstania odrębności dyscyplinarnych chrześcijańskiego Wschodu¹⁰³.

Treść ich stanowią nie tylko zwyczaje aprobowane przez Stolicę Apostolską lecz również wydawane dla Wschodu specjalne konstytucje,

komunii św.; zabierania św. Postaci do domu lub w podróż przez zakonników; mieszanie św. Postaci z olejami św. w Wielki Czwartek; zakazał przechowywania komunii św. dla chorych przez cały rok. Por. konst. *Etsi pastoralis* § 2 i 6; zakazał także ze względów doktrynalno-moralnych: przyjmowania święceń od schizmatyków; rozwodów; odrzucania ważności powtórnych małżeństw; wykonywania władzy święceń i pontyfikatów przez biskupów schizmatyckich w Kościołach katolickich; używania olejów święconych przez schizmatyków. Por. konst. *Etsi pastoralis* § 4, 7, 8.

⁹⁸ A. Petrani. jw. s. 25.

⁹⁹ *Ecce in hac parte, Romana Ecclesia quanto discretior, moderatior et clementior vobis est! Siquidem cum intra et extra Romam plurima Graecorum reperiantur monasteria sive ecclesiae, nullum eorum adhuc perturbatur vel prohibetur a paterna traditione, sive sua consuetudine; quin potius suadetur et admonetur eam observare.* Migne. PL 143, 764.

¹⁰⁰ N. Edelby. jw. s. 146.

¹⁰¹ A. Joubair. jw. s. 85—86.

¹⁰² *...ut eos tamdiu in suo ritu sustineas, si per te revocari non possunt donec super hoc Apostolica Sedes aliud duxerit statuendum.* Acta Innocentii III. red. T. Haluscynskyj. Typ. Polyg. Vaticana 1944, s. 319.

¹⁰³ A. Joubair. jw. s. 85—86.

instrukcje lub dekrety papieskie skierowane czy to do poszczególnych grup obrządkowych, czy też w ogóle do całego Kościoła wschodniego¹⁰⁴.

Przez wiele wieków Kościół nie wydawał specjalnych przepisów co do obowiązku zachowania odrębności obrządkowych. Pierwszy taki nakaz zachowania własnego obrządku, a wraz z tym własnych zwyczajów i liturgii, spotykamy we wspomnianej wyżej konstytucji Mikołaja V *Pervenit ad Hos* z 1448 r.¹⁰⁵, w której Papież nakazywał łacinnikom zachowanie dyscypliny obrządku łacińskiego. Nie sposób pominąć w tym względzie również różnych konstytucji Benedykta XIV, polecających zachowanie dyscypliny i liturgii własnego obrządku¹⁰⁶.

Ten to Papież w konstytucji *Romana Ecclesia* z 18 III 1743 r. zaznacza, że Kościół rzymski zawsze dokładał pilnych starań, by wszystkie odrębności poszczególnych Kościołów wschodnich były przedmiotem troski patriarchów, czy to co do liturgii Mszy św., języka, ceremonii, czy też odnośnie do praw, przywilejów, indultów, strojów, precedencji, godności, stopni, honorów — o ile tylko mają aprobatę kościelną i weszły w zwyczaj. Stolica Apostolska częstokroć nakazywała ich zachowywanie i to pod groźbą różnych kar kościelnych¹⁰⁷.

W konstytucji *Allatae sunt*¹⁰⁸ Benedykt XIV wymienia dekrety swoich poprzedników wydane na korzyść obrządków wschodnich. Wymienia tu papieży: Mikołaja I, Leona IX, Innocentego III, Eugeniusza IV, Mikołaja V, Leona X, Klemensa VII, Piusa IV, Grzegorza XIII, Klemensa VIII, Pawła V, Urbana VIII. Na specjalną uwagę zasługuje też konstytucja Benedykta XIII *Apostolatus officium*, w której Papież okazuje wielką życzliwość Stolicy Apostolskiej względem Rusinów¹⁰⁹.

Późniejsi papieże zabierając głos w sprawach Kościoła wschodniego również bardzo często zaznaczali, że jest życzeniem Stolicy Apostol-

¹⁰⁴ A. Petrani. jw. s. 10—25; P. Palka. Prace nad kodeksem prawa kanonicznego dla katolickich Kościołów wschodnich, w: *Częstochowskie Studia Teologiczne* 4: 1976 s. 303.

¹⁰⁵ CL II, 601, 602.

¹⁰⁶ Obszernie omówił działalność pap. Benedykta XIV B. Przybysz w pracy: *Stosunek Stolicy Apostolskiej do obrządków wschodnich w świetle prawodawstwa papieża Benedykta XIV*. Lublin 1965 (maszynopis).

¹⁰⁷ Benedykt XIV *Romana Ecclesia*: *...ut omnia et singula Ecclesiarum, praesertim aliis Patriarchis subjectarum, diversisque in divinatorum officiorum, et sacrosancti Missae sacrificio celebratione ritibus, linguis et caeremoniis, per sacros canones et ecclesiasticam disciplinam comprobatis et confirmatis utentium, iura, privilegia, indulta, decora, praerogativas, dignitates, gradus et honores, quoad sibi integrum fuisset tueri, confirmare, et adaugere admiteretur*. Bullarium Benedicti XIV. t. 1. s. 118.

¹⁰⁸ *Allatae sunt* §§ 9, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 33, 34, 44.

¹⁰⁹ *Per ... Synodi localis confirmationem nihil derogatum esse censetur constitutionibus Romanorum Pontificum et decretis Conciliorum generalium emanatis super ritibus et disciplina Orientalium, quae non obstante huiusmodi confirmatione semper in suo robore permanere debeant, ac salva semper auctoritate Congregationis pro Ecclesia Orientali*. *Fonti*. fasc. II cz. II s. 459.

skiej, by katolicy obrządków wschodnich nie odstępowali od własnych form liturgicznych, ani też dyscypliny ¹¹⁰.

Począwszy od Soboru Watykańskiego I zasada preściancji obrządku łacińskiego nie była już w zasadzie respektowana, przynajmniej w takiej rozciągłości, jak dotychczas. W związku z tym zachowanie pewnych odrębności obrządkowych stało się nie tylko przywilejem, lecz i obowiązkiem ¹¹¹.

Ogromną rolę w równouprawnieniu obrządków wschodnich odegrał pap. Leon XIII, który nie tylko wydał w tej materii liczne dokumenty, lecz również wyraził inne dowody życzliwości i umiłowania całego Wschodu chrześcijańskiego ¹¹². Również późniejsi papieże ostatnich czasów, jak Pius X ¹¹³, Benedykt XV ¹¹⁴, Pius XI ¹¹⁵, Pius XII ¹¹⁶, Jan

¹¹⁰ B. Przybysz. jw. s. 46—53; A. Joubair. jw. s. 66—67.

¹¹¹ A. Joubair. jw. s. 69—70.

¹¹² A. Petrani. jw. s. 20—21.

¹¹³ Pap. Pius X 11 VI 1911 r. erygował ordynariat dla grekokatolików w Turcji oraz w 1912 r. eparchię dla parafii tegoż obrządku języka węgierskiego jako sufraganię w Strzygomiu; G. Georgescu. La diocesi magiara di Hajdu-Dorogh. Blazii 1940; P. Patasci. Die ungarischen Ostkirchen, w: *Ostkirchliche Studien* 11: 1962 s. 273—305; AAS. 4: 1913 s. 429—435.

¹¹⁴ Benedykt XV erygował 1 V 1917 r. Kongregację dla Kościoła Wschodniego. AAS. 9: 1917 s. 529—531; 13 II 1919 r. erygował w Lungro w Kalabrii eparchię obrządku bizantyjskiego.

¹¹⁵ Pius XI w 1938 r. Kongregacji dla Kościoła Wschodniego poddał także łacinników mieszkających na terenach wschodnich, wyłączając zakonników jako takich i sprawy małżeńskie. D. Staffa. De Sacrae Congregationis pro Ecclesia Orientali competentia, post Litteras Apostolicas, motu proprio datas, die 25 martii a. MCMXXXVIII, w: *Apollinaris* 11: 1938 s. 358—376; M. Dziob. The Sacred Congregation for the Oriental Church. Washingtoniae 1945. W 1923 r. erygował egzarchat dla wiernych obrządku bizantyjskiego w Grecji i dla Rusinów na Węgrzech oraz dla wiernych obrządku bizantyjskiego w Bułgarii; A. Korczok. Die gierchisch-katholische Kirche in Galizien. Lipsiae 1921; J. Simrak. Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia. Zagrabiae 1931. 13 VII 1929 r. powołał Pius XI Komisję Papieską do zredagowania Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. Por. P. Pałka. Prace nad Kodeksem prawa kanonicznego dla katolickich Kościołów wschodnich, w: *Częstochowskie Studia Teologiczne* 4: 1976 s. 394—396.

¹¹⁶ Działalność pap. Piusa XII na rzecz obrządków wschodnich przejawiała się nie tylko w postaci kodyfikacji dla Kościoła wschodniego, o której będzie mowa, ale także w tworzeniu różnych jednostek administracji kościelnej obrządków wschodnich. Tak np. 14 XI 1951 r. w Brazylii utworzył ordynariat dla wiernych obrządków wschodnich. Por. S. Congregatio pro Ecclesia Orientali. Decretum: Ordinarius in Brasilia constituitur pro fidelibus rituum orientalium z 14 XI 1951 (AAS 44: 1952 s. 382 n.); S. Congregatio pro Ecclesia Orientali. Decretum: Ordinarius pro omnibus christifidelibus ritus orientalis in Gallia degentibus instituitur z 27 VII 1954; z mocą wiążącą od 1 XI tegoż roku (AAS 47: 1955 s. 612 n.); Pius XII. Constitutio apostolica. De Britania: In regionibus Angliae et Valliae exarchatus apostolicus conditur pro Ruthenis ritus byzantini ibidem commorantibus z 10 VI 1957 (AAS 50: 1958 s. 345—347); Pius XII. Constitutio apostolica Australiae: Exarchatus apostolicus in Australia pro fidelibus ruthenis ritus byzantini ibi commorantibus constituitur z 10 V 1958 (AAS 51: 1959 s. 97 n.). Jurysdykcja tegoż egzarchy została rozciągnięta dekretem Kongregacji dla Kościołów Wschodnich z 12 XII 1958 r. na Nową Zelandię i Oceanię; S. Congregatio pro Ecclesia Orientali, Decretum: Iurisdictio exarchi apostolici pro ruthenis in Australiam extenditur z 12 XII 1958 (AAS 51: 1959 s. 107 n.); S. Congregatio pro Ecclesia Orientali. Decretum:

XXIII¹¹⁷, Paweł VI¹¹⁸ podejmowali różne starania, mające na celu ochronę i rozwój obrządków wschodnich.

Niemalą rolę w zachowaniu i formacji dyscypliny obrządków wschodnich spełniają: Papieski Instytut dla Studiów Wschodnich utworzony przez pap. Benedykta XV, jak również papieskie kolegia dla poszczególnych obrządków wschodnich oraz seminaria niższe i wyższe w Rzymie, a także działające na terenach wschodnich¹¹⁹.

Pap. Pius XII w czterech motu proprio uregulował niektóre dziedziny życia Kościołów wschodnich; a mianowicie:

- 1) 22 II 1949 r. — prawo małżeńskie — motu proprio *Crebrae allatae sunt*, 131 kanonów z mocą wiążącą od 2 V 1949 r.¹²⁰
- 2) 6 I 1950 r. — prawo procesowe — motu proprio *Sollicitudinem Nostram*, 576 kanonów z mocą wiążącą od 6 I 1951 r.¹²¹
- 3) 9 II 1952 r. — prawo zakonne, majątkowe oraz znaczenie niektórych terminów prawnych — motu proprio *Postquam Apostolicis Litteris*, 325 kanonów z mocą wiążącą od 21 XI 1952 r.¹²²
- 4) 2 VI 1957 r. — o obrządkach wschodnich i osobach — motu proprio *Cleri Sanctitati*, 558 kanonów z mocą wiążącą od 25 III 1958 r.¹²³

Ordinariatus pro fidelibus ritus orientalis in Argentina erigitur z 19 II 1959 (AAS 54: 1962 s. 49 n.).

¹¹⁷ Por. Joannes XXIII. Constitutio apostolica. Exarchia in Germania. In natione germanica exarchia constituitur pro fidelibus ruthenis byzantini ritus ibidem commorantibus z 17 IV 1959 (AAS 51: 1959 s. 789—791); Joannes XXIII. Constitutio apostolica. Exarchatus pro Ucrainis in Gallia: Novus in Gallia conditur exarchatus apostolicus pro christifidelibus Ucrainis byzantini ritus ibidem commorantibus z 22 VII 1960 (AAS 53: 1961 n. 341 n.); Joannes XXIII. Constitutio apostolica. Exarchatus pro Armenis in Gallia. Armenorum coetus in Gallia commorantibus ab ordinariatu pro fidelibus ritus orientalis separatur et in exarchatus formam redigitur z 22 VII 1960 (AAS 53: 1961 s. 343 n.).

¹¹⁸ Za pontyfikatu Pawła VI na Soborze Watykańskim II uchwalono dekret *Orientalium Ecclesiarum*. Por. także Pawła VI motu proprio *Ad purpuratorum Patrum* z 11 II 1965 (AAS 57: 1965 s. 295—297) oraz *Episcopalis potestatis* z 2 V 1972 (AAS 59: 1967 s. 383—390). 10 VI 1972 powołał Papież Komisję Papieską do Rewizji Kodeksu Wschodniego (Pontificia Commissione per la revisione del Codice di Diritto Canonico Orientale). Nuntia. 1975 n. 1 s. 11.

¹¹⁹ Por. Pius XI. *Orientis catholici* z 15 X 1917 (AAS 1917 s. 531—533); 14 IX 1922 *brevem Decessor Noster* powierza kierowanie Instytutem OO. Jezuitom (AAS 14: 1922 s. 545—546). Por. też: P. Herman. Il Pontificio Istituto Orientale, w: *Incontro ai fratelli separati di Oriente*. Roma 1945 s. 513—529; A. Raes. Pour les cinquante premières années de l'Institut Pontifical Oriental, w: *Orientalia Christiana Periodica* 1967 s. 303—330; C. Korolevskij. La fondation de l'Institut Pontifical Oriental, w: *Orientalia Christiana Periodica* 1967 s. 6—46. Na temat popierania studiów wschodnich wypowiedział się Pius XI w enc. *Rerum orientalium* z 8 IX 1928 (AAS 27: 1928 s. 277 n.). Por. też: M. Niechaj. Wykaz działalności Stolicy Apostolskiej na korzyść Wschodu za Pontyfikatu Piusa XI, w: T. 42 Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej. Lublin—Uniwersytet—Pisma Stolicy Apostolskiej. t. 5 s. 5—24. Lublin 1938.

¹²⁰ AAS. 41: 1949 s. 89—119.

¹²¹ AAS. 42: 1950 s. 5—120.

¹²² AAS. 44: 1952 s. 65—162.

¹²³ AAS. 49: 1957 s. 433—603.

Kodyfikacja powyższa stanowi dla Kościołów wschodnich przede wszystkim prawo wspólne (*ius commune*). Jaką zatem rolę spełnia owo *ius commune* w stosunku do poszczególnych Kościołów wschodnich? Kwestia wydaje się być o tyle interesująca, że można tu poczynić pewne przyrównanie do Kodeksu Prawa Kanonicznego i jego roli w obrządku łacińskim¹²⁴. Wydaje się, że rola Kodeksu Prawa Kanonicznego i nowej kodyfikacji prawa dla Kościołów wschodnich jest bardzo zbliżona, lecz nie na tyle, by twierdzić, że jest identyczna. Kodeks Prawa Kanonicznego jest prawem obrządku łacińskiego, nowa kodyfikacja wschodnia również porządkuje bardzo wiele spraw Kościołów wschodnich, lecz w wielu wypadkach odwołuje się do prawa zwyczajowego poszczególnych obrządków, zwłaszcza gdy to prawo jest zawarte w ustawach synodalnych¹²⁵. Czyni tak dlatego, że mimo dążności do unifikacji prawa wschodniego, pragnie jednocześnie zachować prawo poszczególnych obrządków¹²⁶.

Nie można zaprzeczyć, że nowa dyscyplina dla Kościołów wschodnich w postaci kodyfikacji jest prawem poszczególnych obrządków, ponieważ powstała ona w oparciu o źródła prawa wschodniego¹²⁷. Jednak-

¹²⁴ A. Joubert. jw. s. 75—77.

¹²⁵ Omawia ten problem na przestrzeni od 30—1958 r. C. De Clerq. *Fontes iuris Ecclesiarum Orientalium Studium historicum*. Romae 1967. Rozwój prawa wschodniego ujmuję w trzech czasokresach: 1. *Ius antiquum* — lata 30—877; 2. *Ius mediaevale* — lata 878—1561; 3. *Ius modernum* — lata 1562—1958.

¹²⁶ A. Joubert. jw. s. 80. Por. też wypowiedź Ph. Maroto. *Institutiones Iuris Canonici*. Romae 1921 T. 1 s. 166; *Ius orientale est utique dicendum ius potius particulare, quia viget dumtaxat pro determinata parte Ecclesiae, imo ne unum quidem ius commune omnibus Ecclesiis Orientalibus existit, sed singulae Ecclesiae reguntur proprio et ab aliis distincto iure; at certe particulare est diversa ratione ac iura intra Ecclesiam latinam particularia, quae subiciuntur iuri universali seu generali a quo dependent; ius e converso orientale fere autonomnum est; fere dictum est, quia reapse ius ipsum orientale non solum pendet a iure divino sed etiam ab auctoritate Romani Pontificis et a nonnullis statutis generalibus quae a S. Sede pro ipsis orientalibus fuerunt sancita. Possunt melius orientalia iura assimilari iuribus concordatariis; sed ius concordatarium est valde limitatum et solummodo determinat aliqua pauca capita disciplinae ecclesiasticae in aliqua natione atque insuper pluribus connectitur cum iure communi; e contra ius orientale in unaquaque Ecclesia ordinat integram ipsius Ecclesiae disciplinam et non nisi paucis coniungitur cum iure universali Ecclesiae Latine. Unde revera ius orientale sui generis esse dicendum est.*

¹²⁷ C. Pujol. *Decretum...* jw. s. 31; *Quare Ecclesia, inde ab initiis suae expansionis, nobis exhibetur cum characteribus populorum in quibus inveniebatur et vivebat. Ubique constitutae sunt communitates et ecclesiae quae, unae eademque in substantialibus, aliis non paucis clementis humano-ecclesiasticis inter se differabant. Firmis legibus fundamentalibus, firma doctrina, quae eodem in omnibus erat, multae fuerunt leges particulares differentes quibus istae communitates moderabantur, et diversus erat modus eandem fidem exprimendi. Eadem sacramenta diversis ritibus, qui diversi erant in diversis populis, ministrabantur; diversa lingua in cultu divino utebatur. Ita decursu temporis efformatae sunt in eadem Ecclesia communitates plus minusve diversae ex elementis ex natura indole et cultura uniuscuiusque populi provenientibus.*

że o dyscyplinie jakiegoś poszczególnego obrządku można mówić dopiero w połączeniu z elementami dyscyplinarnymi, do których odsyła prawo wspólne Kościołów wschodnich (*ius commune*)¹²⁸.

Na pojęcie wschodniego prawa obrządkowego składać się będą elementy prawa osobowego, rzeczowego, sądowego, karnego i liturgicznego powstałego nie tylko w łonie Kościoła, ale także z ustawodawstwa cywilnego¹²⁹. Elementy te zostały uformowane czy to na podstawie dekretów, instrukcji, konstytucji papieskich, czy też weszły w życie drogą starożytnego zwyczaju, stanowiąc źródła dla ustawodawstwa synodalnego lub pozostając tylko w tradycji¹³⁰.

Do całokształtu dziedzictwa kanonicznego Kościołów wschodnich będzie musiała odnieść się powołana przez pap. Pawła VI Papieska Komisja do Rewizji Kodeksu Kanonicznego Prawa Wschodniego (*Pontificia Commissione per la Revisione del Codice di Diritto Canonico Orientale*)¹³¹. Jej zadaniem jest dokonanie rewizji Kodeksu przygotowanego przez Komisję powołaną w 1935 r.

¹²⁸ E. Herman w znakomitym artykule: *De ritu in iure canonico* tak charakteryzuje *ius commune*: *Ius commune totius Ecclesiae Orientalis. Monuimus sane non haberi ius commune in Ecclesia Orientali eo sensu quo ius commune habetur in Ecclesia latina. Non enim una Ecclesia Orientalis habetur, sed multae Ecclesiae, quae ab invicem independentes sunt et tantum uniuntur sub supremo capite Ecclesiae universalis. Cum vero certus numerus fontium apud omnes Ecclesias Orientales receptus sit, isti hoc sensu nomine iuris Orientalis communis comprehendendi possunt.* *Orientalia Christiana Periodica* 32: 1933 s. 108.

¹²⁹ C. De Clerq. jw. s. 5: *Introductio. In iure Ecclesiae Christi distinguuntur fontes et institutiones. Fontes sunt leges vel consuetudines, non solum ipsius Ecclesiae, sed etiam leges a Statu impositae vel consuetudines in societate civili natae si quiquo modo ab Ecclesia tolerantur. Instituta vocantur canonica quando revera fundatur super canones seu leges Ecclesiae et non super arbitrium alicuius personae vel sectae. Per „Orientem” intelligimus partem orientalem imperii romani cum regionibus quae ab ea evangelium et ius ecclesiasticum acceperunt. Agimus de Ecclesia Christi orientali habente veram et validam hierarchiam, etiamsi a fide catholica in aliquibus punctis et ab unione cum Sede Romana defecit.*

¹³⁰ C. De Clerq. podaje wykaz literatury, którą cytuje we wspomnianym dziele, określając ją jako bibliografię specjalną dla źródeł prawa wschodniego: „In adnotationibus ad calcem sequentium paginarum damus bibliographiam specialem; hic indicamus semel pro semper tria opera generalia circa concilia et varias historias litteraturae: I. Mansi et continuatores. *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, ultima editio. Graz 1961, 53 volumina, in voluminibus XLIII, XLIV, XLVII, XLVIII, nihil de Orientalibus habetur; dum e contra volumina XXXVI, XL, XLII, XLV, XLVI praesertim vel exclusive Orientalibus dedicuntur pro periodo 1720—1884; C. Hefele. *Histoire des conciles*, transl. H. Leclercq. Tomus I—VIII. Parisiis 1907—1921, in continuatione solus agit de Orientalibus tomus XI, scilicet nostrum opus *Conciles des Orientaux catholiques (1575—1948)*, Parisiis 1949—1952; P. Palazzini. *Dizionario dei concili*, 4 volumina iam publicata. Romae 1963—1966; K. Krumbacher. *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches*, 2° editio, Monachii 1897; K. Dieterich. *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur*. Lipsiae 1902; I. Ortiz de Urbina. *Patrologia syriaca*, altera ed., Romae 1965; G. Graf. *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, 5 volumina. Romae 1944—1953; H. Tarchnisvili. *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur*. Romae 1955.

¹³¹ *Nuntia*. 1975 n. 1 s. 11.

Zasadą generalną przygotowywanego Kodeksu Prawa dla Kościołów wschodnich jest to, by jego przepisy były zgodne z tradycją wschodnią, odpowiadające dzisiejszym warunkom oraz by były po myśli Soboru Watykańskiego II¹³².

Gdy mówimy o pojęciu obrządku uwzględniamy zwykle nie tylko określoną wspólnotę wiernych z własną dyscypliną i właściwą hierarchią, lecz także mówimy o odrębności liturgicznej. Liturgia była tym elementem, który na początku najbardziej uzewnętrzniał różnice między poszczególnymi Kościołami, zwłaszcza zaś między Kościołem zachodnim a Kościołami wschodnimi. Zresztą zróżnicowanie liturgiczne w ciągu historii było tak wielkie, że trudno było nawet o pełną systematyzację prawa liturgicznego. Nadmienić tu także trzeba, że liturgia kształtowała się w całym kompleksie ujęć teologicznych i filozoficznych, tworzonych przez rozmaite środowiska¹³³.

Liturgia tworzyła się samoczynnie, przychodziła razem z życiem środowiska. Tak na przykład, gdy mówiono o liturgii chrztu, to raczej zajmowano się problemem, czy chrzczyć przez zanurzenie, czy też przez pokropienie. Autor propozycji *De ritibus* przygotowywanej na Soborze Watykańskim I nawiązuje do sporu Michała Cerulariusza na temat konsekracji chleba przaśnego i mówi, że Michałowi nie chodziło o to, jak sprawować liturgię Eucharystii, ale raczej chodziło o kontrowersję dogmatyczną, gdyż tamten twierdził, że konsekracja chleba przaśnego jest nieważna. Liturgiczna kontrowersja była w tym wypadku drugorzędna¹³⁴. Zwrócono na nią uwagę nieco później, gdyż początkowo ani w Kościele zachodnim ani wschodnim nie była ujęta w jakiejś normie prawnej, nie była zunifikowana. Dopiero w XIII w. po raz pierwszy mówi się wyraźnie o odrębności liturgicznej, kiedy misjonarzom łacińskim pozwolono na celebrowanie według zwyczajów greckich (*more graecorum vel ritu graecorum*)¹³⁵. O pewnej unifikacji liturgi w Kościele łacińskim można dopiero mówić w okresie potrydenckim, gdy pap. Pius V podjął reformę brewiarza¹³⁶ i mszału¹³⁷ dla Kościoła zachodniego. Odtąd liturgia zachodnia uległa pewnemu zlegalizowaniu¹³⁸. Wprawdzie

¹³² Por. P. Pałka. jw. s. 310.

¹³³ Joubeir. jw. s. 57.

¹³⁴ ... *eo vel magis quod a Michaele Cerulario, nedum ritus et consuetudines quaedam Latinorum suggillatas fuere, verum etiam aperte edictum est, illicitam et irritam esse consecrationem in azymo. Quo factum est, ut non iam ageretur de liturgica tantum controversia, verum de dogmatica.* Mansi. PL 53, 907–908.

¹³⁵ A. Joubeir. jw. s. 59.

¹³⁶ Pius V. Bulla *Quod a Nobis* z 7 VII 1568 (Brewiarz Rzymski).

¹³⁷ Pius V. Bulla *Quo proximus* z 29 XI 1570 (Mszał Rzymski).

¹³⁸ Por. N.M. Denis-Boulet. *Notion generalis sur la Messe*, w: *Eglise en priere. Introduction à la Liturgie.* (red. A.G. Martimort). Paris—Tournai—Rome—New York 1961 s. 306–308.

dopuszczano pewne zróżnicowanie liturgiczne, o czym była już zresztą mowa, ale to było już ściśle określone, gdy chodziło o miejsca czy osoby. Ryt liturgiczny, który przybrał postać prawa liturgicznego stał się elementem ważnym przy określaniu obowiązków i uprawnień płynących z przynależności lub zmiany obrządku. Trzeba jednak zauważyć za Joubairem¹³⁹, że nie można przeceniać znaczenia porządku liturgicznego wśród elementów konstytutywnych obrządku. Istnieją bowiem obrządki kanoniczne, które nie posiadają wyłącznie własnej liturgii, co nie przeszkadza im w zachowaniu autonomii i własnej odrębności. Przykładem mogą być choćby obrządki typu bizantyjskiego.

Stolica Apostolska¹⁴⁰, począwszy szczególnie od Piusa V¹⁴¹ zaczęła zwracać baczną uwagę na zachowanie własnego rytu liturgicznego. Wiąże się to z tak zwanym zagadnieniem birytualizmu, czyli praktycznie z zakazem przystosowania się do obu różnych rytów liturgicznych, dotyczących szczególnie duchownych. Wspomniany pap. Pius V porządkując prawodawstwo liturgiczne zajął się także sprawą birytualizmu. Przede wszystkim unieważnił wszystkie przywileje, które komukolwiek były w tym względzie udzielone¹⁴². Poza tym uznał birytualizm za zjawisko szkodliwe i zakazał go pod surowymi sankcjami kanonicznymi. Pięć lat potem polecił kardynałowi Aemilio, by przypomniiał biskupom łacińskim w Kalabrii i na Cyprze, że nie wolno im święcić kandydatów do kapłaństwa jak tylko w swoim własnym, to jest łacińskim obrządku. Gdyby jakikolwiek kapłan, zarówno łacinnik jak i Grek odważył się używać dwu różnych obrządków, zawsze podlegał karze suspensy wieczystej a divinis¹⁴³.

Papieże bardzo surowo traktowali sprawę birytualizmu. W początkowych latach XVIII w. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary zaproponowała pap. Benedyktowi XIII, by bardzo kompetentny w sprawach wschodnich biskup obrządku łacińskiego został mianowany administra-

¹³⁹ A. Joubair. jw.

¹⁴⁰ Konstytucje Soboru Laterańskiego IV (1215) zawierają już pewną wskazówkę odnośnie do stosowania się do własnych zwyczajów i rytów. Czytamy tam: *Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum, habentes sub una fide varios ritus et mores, districte praecipimus ut pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesum, provideant viros idoneos, qui secundum diversitates rituum et linguarum divina officia illis celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo.* Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Curantibus J. Alberigo, P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi. Ed 2. Basileae—Barcinone—Friburgi—Romae—Vindobonae 1957 s. 215.

¹⁴¹ Por. Pius V. Konst. *Providentia* z 20 VIII 1566 § 1.

¹⁴² Konst. *Providentia* § 3.

¹⁴³ Santoro. Diario Consistoriale. Arch. Vat. Archivio Consistoriale. Acta Miscellanea. Vol. 45 fol. 37v—38. Por. A. Petrani. In ritu alieno celebrantes, w: *Apollinaris* 12: 1939 s. 187.

torem dla greckich kolonii w Kalabrii i by jednocześnie mógł święcić kandydatów do kapłaństwa w obrządku greckim, gdyż uciążliwe było udawanie się w celu otrzymania święceń do biskupa greckiego w Rzymie. Papież nie wyraził na to swojej zgody¹⁴⁴.

Także pap. Benedykt XIV zakazał birytualizmu w konstytucji *Etsi pastoralis*¹⁴⁵ i w encyklice *Allatae sunt*¹⁴⁶. Oba te pisma były skierowane do Italo-greków. W 1751 r. zostały odwołane przywileje grecko-bazylikańskim klasztorom i zakazano bazylianom birytualizmu, czyli używania obrządku łacińskiego i greckiego¹⁴⁷. Przywileju tego udzielił Paweł V wszystkim klasztorom bazylikańskim, do których uczęszczali wierni obrządku łacińskiego. Otrzymały go jednak tylko te klasztory, które miały przynajmniej sześciu zakonników¹⁴⁸. Jeden z nich mógł celebrować w obrządku łacińskim; jeżeli klasztor liczył więcej niż 6 bazylianów, wówczas z przywileju mogło korzystać 2 zakonników. Podobnym przywilejem obdarzył klasztory bazylikańskie pap. Urban VIII i pap. Innocenty X¹⁴⁹. Także kapłanom Towarzystwa Jezusowego, którzy w kolegium Maronitów w Rzymie przygotowywali kandydatów do stanu duchownego, Stolica Apostolska zezwoliła na odprawianie Mszy św. oraz nabożeństw w obrządku wschodnim¹⁵⁰. Trzeba też wiedzieć, że z przywileju udzielonego klasztorom bazylikańskim — jak wyjaśnił zresztą Benedykt XIV — nie mogli korzystać przełożeni danych klasztorów, lecz tylko zwykli zakonnicy, tzw. non gradati¹⁵¹. Ponadto przywilej odprawiania Mszy św. w obrządku obcym był udzielany z reguły *per modum habitus*; prawie nigdy nie zezwalano na korzystanie z niego tylko przejściowo (*per modum actus*), jak również nie wolno było mając taki przywilej, odprawiać według własnego uznania, tzn. na przemian raz w tym, raz w innym obrządku¹⁵².

Sprawa birytualizmu odżyła w Polsce w 1922 r., gdy biskup Zygmunt Łoziński z Pińska zwrócił się do Stolicy Apostolskiej o zezwolenie na dwuobrzędowość dla tych kapłanów, którzy byli dobrze do tego

¹⁴⁴ Informacja została opublikowana w: *Roma e l'Oriente* 18: 1919 s. 46—49.

¹⁴⁵ Konst. *Etsi pastoralis* § 6 n. 10. Fontes. Vol. I s. 743.

¹⁴⁶ Enc. *Allatae sunt* § 34. Fontes. Vol. II s. 470.

¹⁴⁷ Benedykt XIV. Breve *Etsi persuasum* z 20 IV 1751: *Paecipimus ut Abbates monasteriorum graeci ritus, etiamsi muneribus et officiis vel procuratoris generalis, vel visitatoris, vel definitoris generalis fungantur, ad missam tamen ritu graeco celebrandum teneantur, sub severioribus ecclesiasticis poenis et censuris...* Benedicti XIV. Pont. Opt. Opera Omnia. Prati. Typographia Aldina. Vol. XVIII s. 274.

¹⁴⁸ S. Zajkowski. Stosunki prawne w Kościele wschodnim za pontyfikatu Benedykta XIV. Lublin 1932 (maszynopis).

¹⁴⁹ S. Zajkowski. jw. s. 149.

¹⁵⁰ Benedykt XIV. Konst. *Allatae sunt* § 20.

¹⁵¹ Benedykt XIV. Breve *Etsi persuasum* § 3. Por. Przybysz. jw. s. 31.

¹⁵² A. Petrani. *De relatione iuridica inter diversos ritus in Ecclesia catholica*. Taurini—Romae 1930 s. 74.

przygotowani, a dobro dusz — zwłaszcza na terenach ówczesnej Polski domagało się tego. Takiego pozwolenia jednak Stolica Apostolska nie udzieliła¹⁵³. W 1937 r. Kongregacja dla Kościoła Wschodniego wydała Instrukcję, w której zezwalała kapłanom łacińskiego obrządku na przechodzenie na czas określony na obrządek wschodni, gdyby zaszła tego potrzeba. Zawsze jednak trzeba było uzyskać odrębne pozwolenie Stolicy Apostolskiej w tym względzie¹⁵⁴.

Papieże — Pius V, Klemens XI i Benedykt XIV zakazywali birytualizmu nie tylko przy odprawianiu Mszy św. lecz także przy odprawianiu innych nabożeństw¹⁵⁵. Znalazło to także odbicie w Konkordii¹⁵⁶. Pap. Klemens VIII i Benedykt XIV udzielili biskupom ruskim zezwolenia na używanie poświęconych naczyń i szat obrządku łacińskiego¹⁵⁷. Po Soborze Florenckim było bardzo częstą rzeczą używanie chleba kwaszonego i łacińskich szat w liturgii na terenie Italii. Pap. Benedykt XIV potwierdził ten zwyczaj, a także zewolił na używanie kalendarza gregoriańskiego w Kościele S. Maria del Grafeo w Messynie¹⁵⁸. Podobnie Grzegorz XVI pozwolił Ormianom używać łacińskich szat liturgicznych w 1832 r.¹⁵⁹.

I Synod Plenarny Polski zezwala kapłanowi używać szat liturgicznych Kościoła, w którym odprawia Mszę św., nawet jeśli jest innego obrządku¹⁶⁰.

¹⁵³ A. Petrani. In ritu alieno... s. 193.

¹⁵⁴ Kongregacja dla Kościoła Wschodniego. Instrukcja z dnia 27 V 1937: *Jeżeli są zakonnicy, których celem byłaby praca dla jedności kościelnej, mogą być wezwani do współpracy, stosownie do warunków, chociażby byli innego języka i narodowości, byleby tylko dostosowali się do wymagań obrządku bizantyjsko-słowiańskiego, według wskazań Ks. Biskupa. Wszyscy oni, na czas trwania ich posłannictwa podlegają władzy we wszystkim Ordynariuszowi diecezji, zachowując związek ze swoimi władzami zakonnymi jedynie w sprawach karności zakonnej. A nadto, w braku kapłanów obrządku wschodniego, Ks. Biskupi mogą powierzyć duszpasterstwo kapłanom obrządku łacińskiego, chcącym pracować dla Unii chętnie i dobrowolnie. Takie posłannictwo łączy się, przynajmniej na czas określony, z przejściem na obrządek wschodni. Jeżeli jednak konieczność poleci zastosowanie tzw. birytualizmu, należy zwrócić się do Stolicy Apostolskiej, w: Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej t. 42. Instrukcja Pro Incenso Studio z dnia 27 maja 1937 r. Tekst łaciński i tłum. M. Niechaj. Lublin 1938 s. 63.*

¹⁵⁵ Basset. jw. s. 135.

¹⁵⁶ *Si localis ecclesiae rector censuerit devotioni et sedificationi fidelium id profuturum, ut in maiore populi concursu persolvatur devotio, nonnisi in altero usitata ritu. e.g. parastasis, aut decantatio Evangeliorum tempore comitacionis funerum, aut alia similis, nil obest quatesus devotiones tales paragentur. Peragi autem debent nonnisi ab illis sacerdotibus, in quorum ritu devotiones illae usitantur. Collectanea. Vol. I s. 685.*

¹⁵⁷ Benedykt XIV. Bulla *Imposita Nobis* z 29 III 1751 § 7: Opera Omnia. Vol. XVII s. 271.

¹⁵⁸ Breve Romana Ecclesia z 18 III 1743: Opera Omnia. Vol. XV s. 290.

¹⁵⁹ Enc. *Inter gravissimas* z 3 II 1832. Fontes. Vol. II s. 736.

¹⁶⁰ *In celebratione Missae possunt presbyteri intra fines Reipublicae Poloniae uti sacris vestibus illius ritus, ad quem pertinet ecclesia aut oratorium, in quo celebrant. Decr. 89 § 2.*

Gdy chodzi o język, to Kodeks Prawa Kanonicznego domaga się, by kapłan używał języka zatwierdzonego przez Kościół dla danego obrządku¹⁶¹. W przeszłości Stolica Apostolska zezwoliła np. na używanie języka słowiańskiego przy sprawowaniu Mszy św. w obrządku łacińskim¹⁶². W benedyktyńskim klasztorze Emaus w Pradze używano języka słowiańskiego przy Mszy obrządku łacińskiego¹⁶³. Wiele obrządków używa obecnie ksiąg liturgicznych, zwłaszcza mszału łacińskiego przetłumaczonego na języki wschodnie. Etiopczycy np. używają łacińskich ksiąg liturgicznych przetłumaczonych na język grecki i zaaprobowanych przez Kongregację Rozkrzewiania Wiary w 1895 r.¹⁶⁴.

Obecnie kompetentną dla udzielania przywileju birytualizmu jest Kongregacja dla Kościołów Wschodnich. Najczęściej jest to przywilej udzielany kapłanom obrządków wschodnich, by mogli odprawiać liturgię w obrządku łacińskim¹⁶⁵. Prośbę do Kongregacji powinien wystosować właściwy zwierzchnik kapłana starającego się o indult¹⁶⁶. Prośba winna także zawierać opinię przełożonego, że starający się o indult kapłan jest dostatecznie przygotowany do odprawiania Mszy św. w odpowiednim obrządku¹⁶⁷. Trzeba zaznaczyć, że o wiele łatwiej jest uzyskać kapłanowi obrządku wschodniego zezwolenie na odprawianie w obrządku łacińskim niż odwrotnie¹⁶⁸.

Czasami o takie pozwolenia ubiegają się biskupi łacińscy z okazji np. kongresów międzynarodowych¹⁶⁹. Często Stolica Apostolska udziela przywileju birytualizmu kapłanom zaangażowanym w pracy ekumenicznej Kościoła¹⁷⁰.

Należy wszakże zaznaczyć, że pozwolenia tego rodzaju są zwykle udzielane dla poszczególnych osób, natomiast nie udziela się ich reskrypcją ogólną¹⁷¹.

Gdy chodzi o przyjmowanie Komunii św. w obcym obrządku, Kościół początkowo nie stosował żadnych ograniczeń. Np. w Kolegium Greckim w Rzymie, w którym — zgodnie z konstytucją Urbana VIII — obrządek grecki miał być bezwzględnie przestrzegany, alumni tegoż Ko-

¹⁶¹ Kan. 819 KPK.

¹⁶² S. Cong. Rituum z 13 II 1893. AAS. 27: 1895 s. 54; Benedykt XIV, Konst. Apost. *Ex pastoralis munere* z 15 VIII 1754: Opera Omnia, Vol. XVIII s. 201.

¹⁶³ A. Petrani. In ritu... s. 196.

¹⁶⁴ S. Cong. de Prop. Fide z 4 II 1895 n. 2. Por. C. Korolevskij. Living Languages in Catholic Worship. Tłum. A. Attwater. London: Longmans 1957 s. 149—150.

¹⁶⁵ C. Basset. jw. s. 137.

¹⁶⁶ C. Basset. jw. s. 137.

¹⁶⁷ C. Basset. jw. s. 138.

¹⁶⁸ C. Basset. jw. s. 137.

¹⁶⁹ C. Basset. jw. s. 137.

¹⁷⁰ C. Basset. jw. s. 137.

¹⁷¹ C. Basset. jw. s. 138.

legium co 2 tygodnie oraz w święta i wszystkie niedziele adwentu i wielkiego postu obowiązani byli przyjmować Komunię św. według obrządku łacińskiego, a więc pod postacią chleba praśnego, zaś w Zmartwychwstanie Pańskie, Zesłanie Ducha Świętego i Boże Narodzenie — według obrządku greckiego. Ten sam porządek mieli też zachować wierni, którzy w kościele Kolegium Greckiego przystępowali do Komunii św.¹⁷².

Po Benedykcie XIV, który poczynił poważne ograniczenia w tej sprawie, pap. Leon XIII np. zezwolił ponownie na przyjmowanie Komunii św. w jakimkolwiek obrządku katolickim, co też potwierdził Pius X. Odtąd każdy wierny może z pobożnością przyjmować Komunię św. w każdym obrządku. Na tym samym stanowisku stanął też Kodeks Prawa Kanonicznego¹⁷³. Wyjątek stanowi tu wiatyk, który powinien być przyjęty we własnym obrządku, jeżeli tylko jest to możliwe i Komunia św. wielkanocna, którą prawodawca radzi przyjmować tylko we własnym obrządku¹⁷⁴.

Dekret o Kościołach wschodnich katolickich: *Orientalium Ecclesiarum* niczego nie postanawia na temat przyjmowania Komunii św. we własnym obrządku, co byłoby ze względów ekumenicznych raczej niewskazane, radzi natomiast wiernym obrządku wschodniego i zachęca ich do częstego, a gdy to możliwe, nawet do codziennego przyjmowania Eucharystii¹⁷⁵.

Przedstawiony historycznie problem birytualizmu ukazał nam dążenie Kościoła do zachowania czystości w liturgii z jednej strony oraz obowiązek pozytywnego przystosowania się kapłanów i wiernych do własnej dyscypliny liturgicznej.

Różnice dotyczące sposobu odprawiania Mszy św. i sprawowania sakramentów św. nie stanowią o różnicach dogmatycznych, które w Kościele katolickim nie mogą istnieć. Sam sposób wyrażania treści dogmatycznych, kształtujący się w różnych czasach i okolicznościach stał się w poszczególnych obrządkach ich własnym prawem liturgicznym, do zachowania którego Kościół przykłada wielką wagę.

Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 733 § 1 stanowi¹⁷⁶: *Przy administrowaniu i przyjmowaniu sakramentów dokładnie mają być zachowane*

¹⁷² Benedykt XIV. Konst. *Allatae sunt* § 25.

¹⁷³ Kan. 866 § 1: *Omnibus fidelibus cuiusvis ritus datur facultas ut, pietatis causa, sacramentum Eucharisticum quolibet ritu confectum suscipiant.* Por. Grzywacz. jw. s. 75 n.

¹⁷⁴ Kan. 866 § 2: *Suadendum tamen ut suo quisque ritu fideles praecepto communionis paschalis satisfaciant.*

¹⁷⁵ N. 15: *Enixe commendatur fidelibus, ut his diebus, imo frequentius ac vel etiam quotidie, Sacram Eucharistiam suscipiant.*

¹⁷⁶ Kan. 733 § 1: *In Sacramentis conficiendis, administrandis ac suscipiendis accurate servantur ritus et caeremoniae quae in libris ritualibus ab Ecclesia probatis praecipiuntur.*

obrzędy i ceremonie przepisane w księgach liturgicznych. Tenże kanon w § 2 zaznacza: *Każdy zaś ma stosować się do własnego obrządku, zachowując przepis kan. 851 i § 2*¹⁷⁷. W kanonie tym przez obrzędy czyli rytury należy rozumieć ważniejsze normy zasadniczo odnoszące się do sprawowania Mszy św. i administrowania sakramentów św.

Kan. 2 *Cleri Sanctitati* mówi podobnie¹⁷⁸: *Przy sprawowaniu świętej liturgii, w administrowaniu sakramentów św. oraz w innych czynnościach świętych, każdy szafarz ma zachować dokładnie własny obrządek, chociaż miałby pod swoim zarządem wiernych innego obrządku.*

Dekret Soboru Watykańskiego II *Ecclesiarum Orientalium* n. 6¹⁷⁹ przypomina także, że wszyscy chrześcijanie wschodni mają prawo oraz obowiązek zachować swoje obrzędy liturgiczne. Chodzi tu o przepisy liturgiczne dotyczące zwłaszcza właściwego szafarza chrztu i bierzmożowania, odprawiania Mszy św., przyjmowania Komunii św., sakramentu pokuty, administrowania sakramentu chorych, udzielania święceń, struktury święceń, przyjmowania święceń, obrządku zachowania przepisów liturgicznych przy zawieraniu małżeństwa.

Przynależność do obrządku, a także jego zmiana, jako sposób nabycia go, zobowiązują wiernego do zachowania przepisów dyscyplinarnych i liturgicznych danej wspólnoty obrządkowej.

¹⁷⁷ Kan. 851 § 2: *Ubi vero necessitas urgeat nec sacerdos diversi ritus adsit, licet sacerdoti orientali qui fermentato utitur, ministrare Eucharistiam in azymo. Vicissim latino aut orientali qui utitur azymo, ministrare in fermentato; at suum quisque ritum ministrandi servare debet.*

¹⁷⁸ Kan. 2: § 1. *Sacrorum ministrorum suum unusquisque accurate servet ritum in celebratione divinae Liturgiae, in administratione sacramentorum aliorumque sacrorum actione, idque etsi fideles diversi ritus sub administratione habeat. AAS. 49: 1957 s. 436.*

¹⁷⁹ *Scient ac pro certo habeant omnes Orientales, se suos legitimos ritus liturgicos suamque disciplinam semper servare posse et debere...*

CONSÉQUENCES DE L'APPARTENANCE AU RITE

Résumé

L'appartenance au rite, ainsi que le changement de celui-ci, implique les conséquences juridiques. Le changement du rite, c'est-à-dire, quand on change de rite pour toujours, non pas temporellement, ou quand on doit se soumettre à un autre rite par les circonstances. Voilà les conséquences dûes au changement du rite:

- 1) Acquisition d'une nouvelle communauté rituelle.
- 2) Passage sous la juridiction d'une autre hiérarchie.
- 3) Devoir de se soumettre aux lois particulières de la nouvelle communauté dans les domaines disciplinaires et liturgiques.

La nouvelle communauté rituelle, dans le décret du concile „Ecclesiarum Orientalium” est appelée l'église particulière, c'est-à-dire, le rite. En parlant de cette communauté, le législateur ne se rapporte pas seulement à celle qui a la même liturgie mais aussi à celle qui a les mêmes principes et la même discipline. Il est interdit de changer arbitrairement la communauté. L'Eglise désire que les fidèles gardent la fidélité au passé juridico-canonique, à l'histoire, à la culture et aux coutumes que la communauté rituelle a créés tout au long des siècles.

Les papes défendaient toujours la pureté du rite et la fidélité à ses propres habitudes et à son histoire. A la lumière des derniers documents du Vaticanum II, on peut dire qu'il existe assez souvent une liaison directe entre la communauté rituelle et la nation.

Il faudrait aussi remarquer que le rite, c'est-à-dire l'église particulière, a certains traits qui avaient une grande importance après Vaticanum II. Ce sont: a) l'égalité du rite b) le personalisme et l'autonomie.

Quant au changement du rite, il faut souligner que dans cette situation le fidèle passe sous la juridiction de la nouvelle hiérarchie ecclésiastique.

Chaque rite, étant l'église particulière, a sa propre hiérarchie. La différenciation hiérarchique est dans les rites au sens canonique.

A cette occasion, il faut mentionner le principe de la territorialité et de la personnalité de la loi. Dans l'Eglise le principe de la territorialité est en vigueur, mais en parlant du rite il ne se vérifie pas. La loi rituelle a le caractère personnel d'où naît un problème très difficile et très compliqué, à savoir, celui du travail pastoral pour les fidèles de différents rites, habitant le même territoire. Pour résoudre ce problème, on crée de nouvelles paroisses et diocèses de différents rites, et, de même de nouvelles hiérarchies de ceux-ci. Aucune église particulière ne pourrait se passer de sa propre hiérarchie.

La troisième conséquence du changement du rite est le devoir de se soumettre à la loi particulière de la nouvelle communauté dans le domaine de la discipline et celui de la liturgie. La loi particulière se compose de certains éléments communs pour les autres rites et de ceux qui sont propres au rite donné. L'élément principal est toujours celui de l'unité de la foi et de la moralité chrétienne. C'est le pape qui garde d'une manière bien particulière l'unité et l'infini de la foi et de la moralité. C'est à lui, a son appréciation appartiennent non seulement les problèmes de la foi et des coutumes mais aussi les problèmes de la discipline et de la conduite de l'Eglise universelle. L'histoire montre que les papes donnaient des ordres disciplinaires concernant les églises particulières. Et, cela se rapporte surtout aux problèmes liés à la discipline des sacrements.

A cette occasion, il faut remarquer que le Siège Saint se donnait du soin pour que les catholiques du rite oriental n'abandonnent ni leurs propres formes liturgiques, ni la discipline.

C'est Pie XII qui a mis de l'ordre dans certains domaines de la loi des Eglises Orientales et ses quatre motu proprio règlent plusieurs problèmes de ces Eglises. On peut définir la codification de Pie XII comme „ius commune” des Eglises Orientales.

La commission papale, créée par le pape Paul VI pour reviser le code canonique de la loi orientale, devrait présenter son opinion. Il faut encore ajouter à ces éléments juridico-canoniques le problème de particularités liturgiques qui existent dans chaque église particulière, c'est-à-dire, dans chaque rite. Le fidèle qui vit dans un rite doit se soumettre à son rite liturgique. L'Eglise prenait soin pour que les fidèles, les évêques et les prêtres en particulier se tiennent à un seul rite; ce qui est lié au problème de biritualisme sur le territoire polonais.